

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A társadalmi, gazdasági változások és a közoktatási rendszer a 80-as években

Amikor feladatomban tekintem, hogy a társadalmi változások és a közoktatási rendszer összefüggéseinek néhány mozzanatát vázoljam, e témakör időszerejét kétségkívül növeli az a körülmény, hogy hazánkban napirenden szerepel a közoktatás átfogó fejlesztési tervének, távlati stratégiájának kidolgozása. Am a közoktatás távlati fejlesztési koncepcióját lehetetlen kidolgozni és megalapozni a társadalmi, gazdasági változások fő tendenciáinak behatóbb ismerete és az e folyamatokból adódó közoktatáspolitikai-pedagógiai konzekvenciák világos átlátása nélkül.

Hiszen az iskola a társadalmi, gazdasági viszonyok által meghatározott intézmény. A pedagógiai folyamat eredményeit és kimenetelét nem egyszerűen az iskola belső világának történései szabják meg. Valójában az iskolarendszer optimális társadalmi működésének nélkülözhetetlen feltétele az is, hogy az iskola funkció- és feladatrendszerét a társadalmi változásokból fakadó igények gondos mérlegelésével fogalmazzuk meg. Ez látszólag triviális igény. Am közoktatási rendszerünk fejlesztésének számos elhibázott mozzanata éppen azzal függött össze, hogy a fejlesztési feladatok kijelölésekor és a követendő képzési célok meghatározásakor nem mérlegeltük kellőképpen, illetve tévesen mér-tük be a társadalmi-gazdasági folyamatok pedagógiai hatásait és következményeit, az iskola társadalmi funkcióit.

A gazdasági változások hatásai és következményei

Gyakorta emlegetjük, hogy a 80-as évek korszakváltást jeleznek a gazdaság fejlesztésében. Mindezt a közoktatásban is közhelyszerűen emlegetik. Jórészt megválaszolatlan azonban az a kérdés, hogy a magyar gazdaság fejlődésében a következő évtizedben várható és máris kimutatható változások milyen kihívást jelentenek az iskolarendszer számára, s miként érintik a közoktatás munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát.

Nyilvánvaló, hogy a gazdasági korszakváltás, aminek szükségességét a közgazdaságtudomány legkiválóbb hazai képviselői oly' meggyőzően ecsetelik, a legszorosabban összefügg nemcsak a technikai innovációs folyamatokkal, a termékstruktúra módosulásával stb, hanem egy olyan faktorról is, amit *emberi tényezőnek* szoktak nevezni, s amelyről az az általános elfogadott vélemény, hogy jelentősége a gazdasági folyamatokban egyértelműen növekedni fog. A közgazdászok már a hatvanas években megalapozták azt a tézist, hogy korunkban a munkaerő fejlesztése a leggazdaságosabb beruházás, mert az „emberi tőke” minősége a gazdaság dinamizmusának, a gazdasági versenyben való helytállásnak rendkívül erőteljes befolyásoló faktora. Ismeretes, hogy a világháborút követő ún. helyreállítási periódusokban azok az országok tudtak élre törni, ahol a munkaerő potenciális képzettsége (általános és szakmai műveltsége) fölülmúlt a technikai fejlettség adott színvonalát.

Ha ez így volt az elmúlt évtizedekben, méginkább ez várható a következő időszakban, amikor egy ország helytállása a világgazdaság színterén, a világpiacon attól függ, hogy milyen gyorsan képes reagálni a változó piaci igényekre és szükségletekre, tehát mennyire képes megújítani a gazdaságát a maga teljességében és az egyes területeken. Ez szorosan összefügg az emberek, vagy ahogyan a közgazdászok mondják, a „munkaerő” képzettségének a színvonalával, az innovációs készséggel.

Ezt mi még azért nem érzékeljük erőteljesebben, mert nálunk a gazdaság extenzív fejlesztése főként csak abban az értelemben fejeződött be, hogy kimerültek az extenzív fejlesztés munkaerő-tartalékai. Valójában a gazdaság működésében, a ha-

tékonyági mutatókban az intenzív fejlődés még csak nyomokban fedezhető fel, tehát a maga teljeskörű kibontakozása még az előttünk levő periódus fejleménye. És ezzel függ össze, hogy tulajdonképpen maga a közoktatási rendszer is teljesen hagyományos módon reagál a gazdasági-technikai szükségletekre. Ez a mód a maga teljességében és az egyes intézménytípusok szintjén egyaránt ellentétes a gazdaság fejlődésének szükségleteivel, főként a távlatokat tekintve, de már a jelen körülmények között is.

Magyarországon megkülönböztetett figyelmet fordított az oktatásfejlesztés az elmúlt évtizedekben is arra, hogy megfelelő számú munkaerőt bocsásson a gazdaság rendelkezésére.

Lényegében az egész közoktatási rendszert a munkaerőszükségletnek, mégpedig a közvetlen munkaerőszükségletnek rendeltük alá, és ezért az oktatási rendszer szerkezetét és a képzés struktúráját úgy alakítottuk, hogy egy generáció 60 százaléka konkrét szakmai-munkaköri kiképzésben részesülhessen. A középfokú oktatásban pedig a tanulók 80 százaléka szakiskolában tanul tovább. Itt tehát nem arról van szó, hogy figyelmen kívül hagyjuk a gazdaság szükségleteit és túlságosan a személyiség sok oldalú fejlődésének igényeivel foglalkoztunk. A gazdaság szükségleteit nagyon is bekalkuláltuk. Csakhogy a pillanatnyi gazdasági szükségleteket, nem pedig a távlatosokat. Ezért egy olyan fajta szakmai képzés fejlődött ki, amely az iskolarendszer egészét túlságosan egyenesvonalúan alávetette a pillanatnyi munkaerőszükségletnek.

A társadalom meghatározott mennyiségű szakmunkás, mérnök, orvos és más szakember kibocsátását kérte az iskolától, pontosabban azt, hogy a tervezett munkaerőszükségletet a maga teljességében bocsássa a társadalom rendelkezésére. Az iskola ennek igyekezett is eleget tenni. Miközben erre törekedett, permanens zavarok keletkeztek az iskolarendszer munkamegosztásra felkészítő funkciójának gyakorlati realizálásában. Mégpedig azért, mert a közoktatási rendszer nem olyan alrendszere a társadalomnak, amely a konkrét munkaköri képzés szintjén maximálisan összhangba hozható lenne a gazdasági, társadalmi igényekkel és szükségletekkel.

Miközben megterveztük, hogy az oktatásnak mennyi szakmunkást, felsőfokú szakembert kell kibocsátania — a munkaerőtervezők szerint — jelentős mennyiségű túlképzés keletkezett, főként a szakmunkásszükséglet területén, de bizonyos felsőoktatási területeken is. Tény, hogy az iskolai kibocsátás szerkezete és a gazdaság munkaerőszükséglete nincsen teljesen szinkronban. Az iskolából szakmunkásként kilépő fiatalok egy része jelenleg betanított munkásként tud csak elhelyezkedni. Az is tény, hogy bizonyos diplomás foglalkozásoknál — ilyen például elsősorban a műszaki értelmiség — szintén mutatkozik bizonyos mennyiségi túlképzés. A harminc éven aluli műszaki diplomások mintegy 15 százaléka nem a diplomájának megfelelő munkaterületen dolgozik. E zavarok és diszfunkciók azonban nem véletlenül álltak elő, hanem szükségszerű kísérő jelenségei annak a felfogásnak, mely szerint a közoktatási rendszer akkor reagál megfelelően a társadalmi-gazdasági igényekre és szükségletekre, ha pontosan olyan képzettségű és felkészültségű munkaerőt bocsájt ki, mint amire a társadalomnak egy adott pillanatban szüksége van. Ez az út nem járható. Egyrészt visszafogja a munkaerő fejlesztését, másrészt pedig a konkrét és nem konvertálható szakismeretekkel rendelkező munkaerőt rendkívül súlyos és egyre növekvő elhelyezkedési nehézségek elé állítja. Ez utóbbit méginkább hangsúlyoznám, mert ez ma még nem annyira szembevetendő. Teljesen nyilvánvaló azonban, hogy a 80-as években az ilyenfajta strukturális problémák — tehát az, hogy az emberek nem a képzettségüknek megfelelő területen dolgoznak — a mai képzési rendszer változatlan működése esetén kiélezettebben jelentkezhetnek.

A változás szükséglete ma már általánosan elfogadott. A kérdés az, hogy mit kell most tenni, és a jövőben a közoktatási rendszer miként reagáljon a gazdasági-társadalmi szükségletekre. Mindenekelőtt a szakképzés funkció- és feladatrendszerének újragondolása tűnik szükségesnek. Ennek végső konklúziója az lehet, hogy a szűk munkaköri képzés helyett át kell térni a közoktatási rendszerben a gazdaság távlatosabb szükségleteinek megfelelő, konvertálható tudás kifejlesztésére irányuló képzésre. Ez azt jelenti, hogy a szűk munkaköri képzést, amely a munkamegosztás egy valamely egészen szűken specializált területére képezi ki az embereket, egyre inkább a vállalatok, termelő üzemek és intézmények tevékenységi körébe kell utalni. Ugyanakkor a közoktatási rendszert képessé és alkalmassá kell tenni arra, hogy a felnővekvő generációk olyan általános és szakmai műveltséget szerezzenek, amelynek birtokában gyorsan és könnyen tudnak igazodni a technikai fejlődés változó igényeihez, tehát el tudnak sajátítani új szakmai fogásokat, ismereteket — legyenek azok elméleti vagy gyakorlati jellegűek.

Ma egyértelműen az tapasztalható, hogy a magyar munkaerő az effajta átállásra, a megszerzett ismeretek megváltozott körülmények közötti alkalmazására kevésbé kondicionált. Részen ezzel függ össze, hogy az elmúlt tíz évben hazánkban lezajlott technikai innováció nem mindig hozta meg a kívánt eredményt. Más példára is utalhatok, nevezetesen a szakmunkások továbbképzésének és átképzésének tapasztalataira. Évente tízezreket részesítenek ilyenfajta átképzésben és kiképzésben. Ennek a hatékonysága azonban igen mérsékelt, mert az átképzésre kerülő emberek általános és szakmai intelligenciája olyan színvonalú, hogy jó részük az új ismeretek elsajátításához szükséges elemi intellektuális képességeket és készségeket sem birtokolja.

Még egy adalékot mondanék. Közismert, hogy a gimnáziumot az elmúlt tizenöt esztendőben számtalan bírálat érte azért, hogy az olyan egyfunkciójú iskola, amely csak a felsőfokú továbbtanulásra képes felkészíteni az ifjúságot, de aki nem jut be egyetemre és főiskolára, annak az elhelyezkedésével, munkabárállásával nagy problémák adódnak, mert az ilyen munkaerőt csak segédmunkásként vagy egyszerű irodai segéderőként tudja a társadalom alkalmazni. Kiderült, hogy a gimnáziumban megszerzhető ismeret igen jól konvertálható. Minden olyan területen, ahol az innováció előrehaladt, ahol nem egy hagyományos XIX. századi szakmunkát kell ellátni, ahol szükség van általánosabb emberi képességekre és készségekre, ott a gimnáziumból kikerülő fiatalok határozott előnyt élveznek még a szakközépiszkolát végzettekkel szemben is. Ez azzal függ össze, hogy ezek a fiatalok olyan általános műveltséggel rendelkeznek, melynek birtokában másoknál könnyebben, gyorsabban, hatékonyabban és gazdaságosabban képesek elsajátítani olyan ismereteket, amelyekre ma a gazdaság számos szintjén szükség van.

Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a gimnázium hibátlan iskolatípus, mert itt is vannak problémák, de azt mindenképpen, hogy ma már a munkavégzés, tehát a gazdasági tevékenység szempontjából is növekvő szerepe és jelentősége van az általános műveltségnek. Ezért a közoktatási rendszer elsőrendű feladata, hogy korszerű általános műveltséget adjon az ifjúságnak.

E területen nagy hiányok mutatkoznak. Tény az, hogy miközben az általános iskolát elvégzők statisztikája folyamatosan javult az elmúlt tizenöt évben, a gyermekek tudása tulajdonképpen nem változott számottevően. Ma is az a helyzet, hogy egy-egy korosztály körülbelül 16 százaléka nem tudja nyolc év alatt elvégezni az általános iskolát és igen sokan csupán a minimális szinten teljesítik az iskola követelményeit. Számos tanuló úgy lép ki az iskolarendszerből, hogy nem tud rendszeresen írni-olvasni, hogy egy egyszerű szöveg pusztán megértése is majdnem megoldhatatlan feladatot jelent számára. Nem az tehát a cél, hogy minél több fiatal papírt kapjon az iskola formális elvégzéséről. Az általános iskola feladata az, hogy olyan általános műveltséggel, készség- és képességszinttel bocsássa ki az ifjúságot, hogy akadálytalanul be tudjanak kapcsolódni a középfokú oktatásba. Ma ez nincs kellőképpen biztosítva, hiszen például a szakmunkásképző iskolából a gyerekek mintegy húsz százaléka lemorzsolódik, túlnyomóan azért, mert nem tudnak megfelelni az ottani, erősen limitált tanulmányi követelményeknek sem. Ez az tehát, amivel elégedetleneknek kell lennünk, és ezért ha az

iskolarendszer feladatairól beszélünk a 80-as években, akkor az alapfeladatot a felnővekvő generációk általános műveltségének, képességeinek és készségeinek nagyarányú fejlesztésében kell megjelölni. Számításba kell venni, hogy az iskolából ma kilépő fiatalok évtizedekig aktív életkorúak lesznek, tehát termelőmunkát végeznek. Most az prognosztizálható Magyarországon, hogy ez alatt a negyven esztendő alatt egy embernek átlagosan háromszor-négyszer foglalkozást kell változtatnia. Ez tömegméretű, minden embert érintő folyamat lesz.

Ebből az következik, hogy ezen feladatoknak a ma fölnővekvő generációk csakis akkor felelhetnek meg, ha a mostaninál sokkal magasabb általános és szakirányú ismereteket birtokolnak. Ezért a szakképzési funkciót is át kell alakítani. A szakképző iskolák valamennyi szintjén nagyobb hangsúlyt kell helyezni az általános művelésre. A jövő szempontjából elfogadhatatlan egy olyan szakmai iskola, amely közvetít ugyan közművelődési anyagot is, de hogy azt milyen szinten és hogyan sajátítják el a fiatalok, azt tulajdonképpen másod- vagy harmadrendű szempontként kezeli.

Végeredményben tehát az iskola munkamegosztásra felkészítő funkciójának tartalmát gyökeresen át kell alakítani. Nagy távlatokban a közoktatási rendszer csakis akkor lehet összhangban a gazdasági-társadalmi fejlődés követelményeivel, ha olyan munkaerőt képez, amely rendelkezik az önálló ismeretszerzés képességével és készségével, könnyen és gyorsan sajátítja el az új ismereteket. A gazdasági-technikai és tudományos változások most azt az igényt támasztják az iskolával szemben, hogy a specializált szakmai képzés helyett a széleskörű általános műveltség és a konvertálható szakmai ismeret kifejlesztésére törekedjék.

Ez lehet az a távlati cél, amelyhez a közoktatás fejlesztésének máris igazodnia kellene. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a képzés jelenlegi rendszere nem alakítható át máról holnapra. Károkat okoz az olyan igyekezet, amely a képzési célok fenti értelmű átalakítását néhány éven belül akarná elvégezni. Hátrányok származnának ugyanakkor abból is, ha közoktatásunkat a ma lehetséges lépésekkel sem vinnénk a távlatosabb célok felé. Mert minél tovább haladunk a mai vágányon, annál több lesz az ebből eredő kár, s annál nehezebb az átállás.

A társadalmi szerkezetben zajló folyamatok és a közoktatás

A magyar társadalom szerkezetében két tendencia bontakozott ki az elmúlt évtizedben. Az egyik tendenciát úgy jellemezhetnénk, hogy a társadalmi osztályok és rétegek közelebb kerültek egymáshoz, tehát egy homogenizálódási folyamat zajlott le a társadalomban. Ez volt az uralkodó tendencia. Mindez elsősorban az osztályjellegű különbségek további leépülésében, továbbá a rétegeket elválasztó jövedelmi különbségek csökkenésében nyilvánult meg. E változások érintették a társadalom művelődési tagoltságát is. E terület leginkább pozitív fejleménye az ún. alsóbb rétegek iskolázottságának igen jelentős emelkedése, ami az iskolázottság nagymértékű kiterjesztésének következménye.

A népesség iskolázottsági szintjének ugrásszerű növekedése azonban nem fonódott egybe a tényleges kulturális különbségek hasonló mérvű csökkenésével, a továbbtanulási-szakmaszerzési esélyegyenlőtlenségek erőteljes leépülésével. Ez részben azzal függ össze, hogy a társadalmi osztályokat és rétegeket korábban szakadékszerű kulturális különbségek választották el egymástól, s e különbségeket csak hosszabb történelmi periódus alatt lehetséges jelentősen csökkenteni. Másrészt szerepet játszik az is, hogy az iskolarendszer nem tudja kellőképpen gátolni a kulturális egyenlőtlenségek merev leképeződését és újratemledését a felnővekvő nemzedékek körében. Mindez azt eredményezte, hogy a művelődési viszonyok változásai nem kerültek szinkronba a társadalmi homogenizálódás más területeken megfigyelhető folyamataival.

Természetesen az imént említett homogenizációs tendencia általában sem vált kizárólagossá az elmúlt évtizedben. Valójában a magyar társadalomban megfigyelhető bizonyos olyan differenciálódás is, amely halmozottan hátrányos helyzeteket eredményez. Ez természetesen nem új jelenség társadalmunkban. Fejlettségünk mai színvonalán azonban a hátrányok halmozódása új problémákat vet fel. Arról van szó, hogy a társadalom általános fölemelkedésével bizonyos csoportok nem tudtak lépést tartani, s mind anyagi, mind kulturális tekintetben, mind élet-

módjukban jelentősen lemaradtak a zömtől. Halmozottan hátrányos helyzetűnek azokat a csoportokat tekintjük, amelyek nem juthatnak hozzá azokhoz az anyagi és szellemi javakhoz, amelyeket a társadalmi átlag elérhet.

A felnövekvő generációkat kiváltképp negatívan érinti a halmozottan hátrányos helyzet, mert mérhetetlenül megnehezíti számukra, hogy a családi-társadalmi környezetük színvonalát meghaladó iskolázottságra és szakképzettségre tegyenek szert. E gyermekek igen gyakran nem fejezik be az általános iskolát sem, illetve — ha el is végzik azt — nem tudnak bekapcsolódni semmifajta szakmát adó képzésbe.

Iskolarendszerünk társadalmi funkcionálásának egyik legnagyobb feszültsége, hogy a lehetségesnél és elvárhatónál jóval kevesebb segítséget tud nyújtani azoknak, akiknél a képességek fejlődésében, az iskola által közvetített ismeretek és értékek elsajátításában halmozott hátrányok mutatkoznak. A normálistól eltérő, késleltetetten fejlődő fiatalok különböző csoportjairól van szó, elsősorban azokról, akiknek hátrányai és késleltetett fejlődése alapján nem fiziológiai defektusokkal, hanem szociális-környezeti okokkal függ össze. Feltehető, hogy e gyermekek adottságai semmiben nem különböznek a normálisan fejlődőképtől, hiányoznak azonban a megfelelő feltételek ahhoz, hogy a szunnyadó-sorvadó képességek felszínre kerüljenek és ösztönzést kapjanak.

Ennek leginkább szembetűnő és nyugtalanító következménye, hogy a normálisan képezhető, de az átlagosnál lassabban fejlődők — egy-egy korosztály mintegy 18—20 százaléka, évente mintegy 25—30 ezer gyermek — nem fejezi be nyolc év alatt az általános iskolát, illetve nem tesz szert azokra a minimális ismeretekre és képességekre sem, amelyek az általános iskolai végbizonyítvány megszerzéséhez szükségesek. A probléma természetesen nem egyszerűen az, hogy a gyermekek, akiknek többsége megkülönböztetetten kedvezőtlen családi-társadalmi feltételek között nevelkedik, egy-két évvel hosszabb időt tölt el az általános iskolában. A gondot az okozza, hogy többségüket a tízévig tartó iskolázás sem juttatja azon ismeretek és készségek birtokába, amelyek már ma is elengedhetetlenül szükségesek a megbecsült társadalmi tevékenység folytatásához.

E probléma társadalmi súlyát és az egyéni életsorsok alakulását érintő negatív hatásait és következményeit akkor tudjuk igazán mérlegelni, ha számításba vesszük a társadalmi, gazdasági-technikai és tudományos fejlődés rohamosan növekvő követelményeit. E változások következtében egyre inkább összeszűkülnek, végeredményben megszűnnek azok a tevékenységi körök, amelyeket korábban — és részben még jelenleg is — akár megkülönböztetetten fejletlen képesség- és ismeretszint birtokában is jól el lehetett látni.

Az egyre dinamikusabbá váló technikai fejlődés és az egyre bonyolultabb emberi-társadalmi viszonyok minőségileg új követelményeket támasztanak a nevelési intézményrendszerrel szemben. Erőteljesen megnövelik az iskola társadalmi felelősségét, annál is inkább, mert korunkban elsősorban a célirányosan szervezett nevelési rendszer nyújthat biztosítékot ahhoz, hogy az emberek kifejleszthessék mindazon képességeiket és készségeiket, s elsajátítsák azokat az ismereteket és normákat, amelyek az önálló és aktív társadalmi tevékenység elkezdéséhez szükségesek.

Ebből a következő konzekvenciák adódnak: nevelési intézményrendszerünk működése csakis akkor lehet összhangban szocialista társadalmunk fejlődésének szükségleteivel, ha tevékenységét az osztársadalmi gyakorlatra való egyetemes előkészítés követelményei és a kultúra demokratizálásának céljai határozzák meg. E követelmények konkrétan a következőket jelentik:

a) a történelmileg kialakult oktatáscentrikus iskolát a szó szoros értelmében nevelő, személyiségfejlesztő intézménnyé kell átalakítani;

b) a szocialista köznevelési rendszer a társadalom minden tagja (minden normálisan képezhető egyén) számára biztosítja, hogy az egyének:

— elsajátítsák az adott társadalomban általánosan használt, a teljes értékű tevékenységhez elengedhetetlen szimbólumrendszerket, érintkezési normákat, és azokat alkalmazni is tudják;

— elsajátítsák a mindennapi életvitelhez szükséges technikai és tárgyi ismereteket, konkrét készségeket, illetve ezeknek azt a részét, amit a család (vagy családok) egy része nem ad át;

— eligazodjanak adott társadalmunk viszonyaiban, sőt e viszonyokat bizonyos mértékig kezelni is tudják.

Problémát okoz, hogy pedagógiánk még nem tisztázta kielégítően a következő kérdést: voltaképpen mi a konkrét tartalma annak a képesség- és ismeretrendszernek, ami valóban a társadalom minden tagja számára nélkülözhetetlen ahhoz, hogy „teljes” társadalmi életet élhessen? Kétségtelen, hogy e tartalom egy-egy adott pillanatban is nehezen meghatározható, időben pedig folytonosan változik. Épp ezért mindenkor csak részleges eredményre vezethetnek azok a kísérletek, amelyek a mindenkivel elsajátítandó általános műveltség tartalmát akarják pontosan körülírni.

Jelenleg e kérdések vitatottak. Bizonyos alapvető elemeket azonban nagy biztonsággal tudunk kijelölni. Ezek közül a következőket érdemes külön is kiemelni:

— mindenekelőtt az anyanyelv olyan szintű használatát, amely lehetővé teszi a mindennapi élethez tartozó tetszőleges tartalmak megértését és önálló kifejezését;

— továbbá az olvasás olyan szintű elsajátítását, amikor nem okoz nehézséget a mindennapi élethez tartozó információk megértése.

Nyilvánvalóan elemi követelményekről van szó. A helyzet azonban az, hogy a lemaradó gyermekek hátrányainak iskolai konzerválódása (és növekedése) nagyon szorosan összefügg az említett elemi készségek fejletlenségével, tehát azzal, hogy oktatási rendszerünk e két alapkészség kifejlesztését nem tudja az említett gyermekeknél megoldani.

Vajon milyen okokra és következményekre vezethető vissza, hogy a normálisan képezhető, de az átlagostól eltérően fejlődő és szociális hátrányokkal induló gyermekek jelentős részének képességei és készségei a viszonylag hosszú kötelező iskolázás ellenére is szembetűnően fejletlenek maradnak? A behatóbb elemzést az teszi szükségessé, hogy a probléma megítélésében jelentős, és az iskola működését kedvezőtlenül befolyásoló szemléleti zavarok mutatkoznak. Az iskola személyiségformáló lehetőségeinek abszolutizálása, mértéktelen túlfeszítése épp úgy előfordul, mint az ellenkező véglet, vagyis az intézményes nevelés aktív és viszonylag autonóm hatáslehetőségének alábecsülése.

Egyfelől le kell szögezni, hogy a személyes adottságok és képességek fejlesztésében, a szociális eredetű iskolai hátrányok megszüntetésében az iskola távolról sem rendelkezik korlátlan lehetőségekkel. A személyiség fejlődése ugyanis szociálisan determinált. Ez azt jelenti, hogy az iskolában nevelt gyermek fejlődésében az iskola által meg nem változtatható társadalmi, családi stb. tényezők töltenek be domináló (de nem kizárólagos) szerepet. A differenciáló szociális feltételek hatásai szükségképpen kifejezésre jutnak az iskolában.

A probléma lényege elsősorban nem az, hogy a gyermekek — jórészt a differenciált szociális feltételek hatására és egyéb okok miatt is — eltérő mértékben profitálnak az iskola tevékenységéből, s nem azonos módon és ütemben fejlődnek. Az uniformizálásra, az egysíkúságra törekvés, vagy a lefelé nivellálás ellentétes a szocialista társadalom céljaival. Egyértelműen el kell utasítani tehát azt a felfogást, amely a jó vagy kiemelkedő képességűek számára kedvező iskolai feltételek fejlesztését elhanyagolhatónak, másodrendűnek minősíti, mondván, hogy az elitképzés az igazságtalanságot, a társadalmi egyenlőtlenséget növeli. Hiba lenne az is, ha a hátrányos helyzetű gyermekekkel kapcsolatban mindössze a lemaradók, a lassan fejlődők segítségére törekednénk, tehát arra, hogy a gyermekek tudását és képességeit az iskolában és a társadalomban megkívánt átlagos szintre emeljük. Nem maradhat figyelmen kívül a hátrányokkal induló, de az átlagosnál jobb adottságokkal rendelkező és gyorsabban fejleszthető gyermekek segítésének szempontja sem.

Valójában nem a képességek differenciált és egyenlőtlen fejlődését kell problémának tekintenünk, hanem lényegében azt, hogy jelenleg még a szociális előnyök és hátrányok túlságosan egyenesvonalúan érvényesülnek a képességek fejlődésében. Mindez szervesen összefügg azzal, hogy nevelési intézményrendszerünk a lehetségesnél és elvárhatónál jóval alacsonyabb szinten teljesíti a szociális hátrányok hatásainak enyhítésével összefüggő, alapvető társadalmi feladatait. Ez összefügg az iskola-rendszer egészének szerkezeti és tartalmi fogyatékosságaival, a

pedagógiai tevékenység szociális érzékenységének és tudatosságának fejletlenségével.

Pedagógiánk mindmáig igen kevésbé tárta fel azt a roppant fontos kérdést, hogy a kedvezőtlenebb szociális körülmények konkrétan miként befolyásolják az ilyen feltételek között nevelkedő gyermek képességeinek fejlődését. Nincs az iskolának világos képe arról, hogy például az alacsonyabb iskolázottságú segéd munkáscsaládban nevelkedő gyermekek milyen készségekkel kerülnek az iskolába, hogyan tudnak alkalmazkodni az iskola számukra szokatlan érték- és normarendszeréhez, s konkrétan milyen hátrányaik vannak. Miután a pedagógia nem ismeri a társadalmi eredetű, ún. indulási különbségek pszichikus tartalmát nincs megalapozott elképzelése arról sem, miként lehetne a lemaradásokat csökkenteni, illetve felszámolni az iskoláztatás éveit alatt.

A pedagógiai tevékenység igen kevésbé igazodik a gyermekek alapkészségeinek differenciált fejlettségi szintjéhez és fejlődési üteméhez. Sok esetben elsajátítottak, adótnak tételez fel számos olyan ismeretet, készséget, amit csak a kulturálisan kedvezőbb feltételek közül érkezők hoznak magukkal. Másfelől az iskolai-pedagógiai értékrend olyan, hogy csupán a jó tanulók juthatnak elismeréshez és sikerélményhez. A lassabban fejlődők, tehát azok, akik leginkább rászorulóknak a sikerélmények nyújtotta ösztönzésre, ritkán élvezhetik tulajdon értékük elismerését.

Mindez keresztezi azt a törekvést, hogy a művelődési értékek iránt egyébként is kevésbé fogékony gyermekek beilleszkedjenek az iskola világába, hogy elfogadják az ott közvetített normákat és értékelési mintákat, s kifejlődjenek bennük az eredményes tanuláshoz nélkülözhetetlen indítékok. Az iskolának tehát az egyén fejlettségi szintjéhez igazodó pedagógiai ösztönzések és készletések olyan légkörét és stílusát kellene kialakítani és meghonosítani, amelyben valóban feloldódhat a gyermek szembenállása a tanulással, s kialakulhat benne az adottságok és képességek kifejlesztésének igénye. A személyiség belső világának, tanulási-művelődési indítékainak pozitív formálása nélkül — a pusztán tanulmányi segítség esetén — igen kevés remény lehet arra, hogy a lemaradó, nehezen fejlődő gyermekek felzárkózzanak, s elérjék lehetséges teljesítményük optimumát.

Az elkülönítésről, a speciális intézményes keretokről gyakorta előforduló vélemény, hogy a bárminemű okból lemaradó, nehezen fejlődő gyermek nevelése speciális intézményes kereteket és megoldásokat igényel. Egyesek hajlanak arra is, hogy a családi, szociális, etnikai stb. okokból az átlagtól lemaradókat nehezen nevelhetőnek ún. familiáris szellemi fogyatékosoknak

minősítsék, s az ilyen gyermekek elkülönített nevelésének szükségességét hangoztassák. Sokszor szemhatáron kívül marad, hogy az elkülönítés voltaképpen olyan negatív megkülönböztetés, amely mérhetetlenül hátráltathatja a gyermek fejlődését, az öntékelés súlyos zavaraihoz, antiszociális, deviáns viselkedés kialakulásához vezethet.

Bizonyos esetekben természetesen nem vonható kétségbe a gyermek elkülönített szervezeti keretek között történő nevelésének indokoltsága és szükségessége. Nyilvánvaló, hogy a fiziológiai defektusokkal terhelt gyermekek nevelését és képzését speciális intézményes keretek között kell megoldani. A normálisan képezhető, de nehezen nevelhető, az iskolai szituációba egykönnyen beilleszkedni nem tudó, lassan fejlődő egyének több tízezres tömegének nevelését azonban a rendes iskola keretei között kell megoldani, mindenkor gondosan elkerülve a gyermek hátrányainak, gyengeségeinek nyílt hangoztatását.

Az iskolarendszernek tehát halaszthatatlan feladata és kötelessége, hogy kipuhatlja: miként lehet jó határfokkal törődni azokkal, akik korábbi neveltetésük, szociális feltételeik, adottságaik és képességük miatt „mások”, eltérnek a normálisnak tekintett átlagtól, kevésbé szabályosan, kevésbé tipikusan fejlődnek. Amire itt szükség van: a megbélyegzés nélküli különbségtétel, a differenciálás. Konzekvensen számot kell vetni a „kivételesek” igen nagy sokaságával (minden bizonnyal tovább növekvő tömegével), s az iskola egész tevékenységét, a legnagyobb rugalmasság, a fokozottabb tolerancia és a szociális feltételekhez való igazodás irányába kell fejleszteni.

Szemléleti változásra is szükség lenne, hogy az iskola ne a ma uralkodó elhárítási reflexekkel reagáljon a normálistól eltérő fejlődésre, hanem az alábbi elveket kövesse;

— nem beskatulyázni, senkit sem azonosítani pillanatnyi teljesítményével;

— nem tenni egyenlőségjelet a lassú fejlődés és gyenge képességek közé;

— szervezeten biztosítani annak lehetőségét, hogy az iskolában megtalálhassa mindenki azt a területet, ahol az átlagot meghaladó teljesítményt nyújthat.

Ne feledjük: az iskola olyan mikrotársadalom, amely nemcsak tükrözi, de befolyásolja is az össztársadalmi viszonyok alakulását. Ezért oly fontos az olyan légkör kialakítása, ahol mindenki kivívhatja tulajdon emberi értékeinek elismerését, kibontakoztathatja szunnyadó képességeit, ahol az egyén meggyőződhet arról, hogy senki sorsa nem eleve eldöntött.

Gazsó Ferenc

Van-e jövőjük?

„Ha ez megtörténik, vegyének egy nagy terecs szögesdrótot, kerítsék körül a falut. És csináljanak egy nagy táblát is: Halott falu!! Én meg legjobbnak látom, hogy megmondom a fiaimnak: menjenek innen, itt nem lehet lakni, élni.”

Óvodakörzetesítésről volt szó, amikor ez a szenvedélyes hozzászólás elhangzott a tanácsülésen. Az apróságokról beszéltek — de mennyire nem apróság ez a téma! Itt nyolc gyerek van mindössze (később lesz talán 12—13 is, a két és fél évesekkel együtt), három felnőttet foglalkoztatnak teljes munkaidőben az ellátásukért. Gazdagok vagyunk — vagy inkább bolondok?... Az óvoda maradt, legalábbis néhány évre.

★

Aprófalvas megye Nógrád, társa ebben Borsodnak, Baranyának, Zalának, s ez nem kevés gonddal-bajjal jár: a településfejlesztés legnehezebb útján kell végigmenni. A megye két városában a lakosság 28 százaléka él mindössze, a városi tanácsokkal együtt 56 közigazgatási egység fogja össze a százharminc települést. Mintegy száz falu községi közös tanácshoz tartozik.

Az integráció nem hagyta érintetlenül az iskolahálózatot sem: csak az elmúlt öt esz-

tendőben huszonhárom kisiskola szűnt meg. Az ok: tíz alá csökkent a tanulók száma, ezért ha tartós a folyamat, nem lehet csoportot indítani.

Legtöbb esetben szükségszerű a lépés, mégis a városlakókban is megrezdül valami, ha egy iskola bezárásáról hallanak hírt — hiába lesz a helyén öregek napközije, vagy éppen a régen várt óvoda —, felébred a nosztalgia, az egykor felnevelő kisiskola iránt.

Már húsz esztendeje elkezdődött ez a folyamat, mégis úgy tűnik, ma sem lehet pontot tenni a végére. A 60-as évek elején a r-i járás volt az élenjáró, ott fejeződött be először a körzeti iskolák létrehozása. Bár nem volt mentes kisebb zökkenőktől, a jó előkészítés, az ésszerűség és a humánus ötvöződött a pedagógusok megértő hozzáállásával: a gyerekekkel együtt vállalták az „átjárást”. Így a legtöbb helyen nem maradt pedagógus nélkül a község — ott maradtak falujukban. Akit csak megkérdeztem erről, mind azt vallotta: ez döntő!... Most bár a helyzet változott (a szegény pedagógus ingázik, alig van ideje), mégis igyekszik résztvenni a község közéletében, számíthatnak rá.

★

Lámpás — ma? — szólal meg a kétkezdés. Régen persze voltak „lámpások” — arcok bukkannak fel, kavarognak az élmények. A „nagy öregekről” kellene először szólni, akik

szinte gyerekfóval kezdték a pedagógus pályát, a régi elemiben, népiskolában. Sokan még sorkosztón is voltak (ma el tudná ezt képzelni egy ifjú tanító, tanár?...), benne éltek a falu mindenmapjaiban, annak ünnepeit, szórakozásait, művelődését fényesítették. Nem sajnálták az időt színjátszócsoporthoz, színpadokhoz, betanítás során elültették a vágyat az igényesebb élet iránt, formálták az ízlést, a darab kiválasztásával — ha tehetők — a „passzív rezisztencia” kis hőstetteit hajtották végre a Horthy-korszakban, a keresztény-nemzeti kurzus ízlésével, ideológiájával szemben. És a gazdakörök, a folklórkincs őrzése... Mindez a felszabadulás után is folytatódott — sokan ott voltak a változások érlelői között. Alakítottak kórust és táncscoporthoz, népművelők voltak a szó legnemesebb értelmében.

De miért a múlt idő? Igaz lenne, hogy ma nincs szükség közösségteremtő emberekre? Szó sincs róla — kellene és vannak is, csak talán kevesebben, mint régen. Am nem egy tanítónő szépérezke tükröződik (lassan, lassan) a falusi lakások diszeiben, kézimunkáiban. Sok falusi sportkör folyamatos jó munkája mögött az egykori „tanárbacsi” ösztönzése rejlik. És ma is vannak pávakörök, táncscoporthoz, élükön pedagógusokkal, ma is előfordul, hogy hozzájuk fordulnak ügyes-bajos dolgaikkal a falubeliek, elfogadják szavukat a társadalmi ügyekben.

Csak két dolog kell hozzá: hogy ne vegyék el mindettől a kedvüket magasabb fórumokon, és hogy egyáltalán ott legyenek még a faluban. Ha a tanulók nagyarányú létszámcsökkenése egyértelműen a körzetesítést sürgeti, a gyerekek mellett a pedagógusokról se feledkezzenek meg az új iskolában! Nem az igazgatótanítóból „lefokozottak” sértődését érzem jogosnak, hanem a tagiskolák nevelőivel való foglalkozást „a megszűnt kisiskolából bejárók elismerését kevésnek. Az érem másik oldala, a felsősök nélkül maradt „félkarú” iskolák némelyikében találkoztunk megkeseredett, közömbös emberekkel, akik kesztyűzik a körzeti iskola, körzeti művelődési ház jó kezdeményezéseit is — úgy hiszem, itt mindkét félnek lépni kell egymás felé, a gyerekek és a falu érdekében!

★

Osztott és részben osztott, összevont, osztatlan — számtalan formája van a falusi kisiskolának. Aki előtt mindez ismeretlen, ember legyen a talpán, ha el tud igazodni, a körzetesítés, iskolaintegráció utáni helyzetben! Csak egy példa: a b-i járásban tizenhat körzeti iskolához tizenöt tagiskola tartozik. (Általában az alsó tagozat maradt meg.)

Érdekes eset az m-i tagiskoláé, ahol I—VI-ig tanulnak a diákok. Tagiskola, de az itteni osztályokba a szomszédos kisközségből is átjárnak a gyerekek, egészen addig, míg fel nem épül a szép, modern körzeti iskola. Akkor itt is csak az alsó marad. Hogy miért kellett a két felső osztályt „bevenni”? Az elképzelés az volt, induljon el a bekezdéses folyamat. Bár ez kissé elietettnék tűnik, végül is jobb körülményeket teremtett, azóta nem kell váltott műszakban tanítani. És nem mostohagyerek az intézmény: idén elkezdődik a felújítása. Ha végleg „bemennek” a felsősök, igen korszerű, kényelmes körülmények között folyhat majd a tanítás. Egy egész napos első osztályuk már most is van, nem maradnak el „szakmailag” más iskoláktól.

Apropó, lépéstartás! Gyakran felmerül: képesek-e a kisiskolák pedagógusai megnövekedett nevelési-oktatási feladatokat megfelelő szinten ellátni? A friss erők, a fiatalok inkább nagyobb helyekre mennek, a kisiskolákban magasabb az átlagéletkor, mint a nagyobb községekben, városban. Am az életkor nem számít: valójában a hivatásszeretet dominál, amit számos példa bizonyít. Egyet ezek közül: a pedagógus továbbképzési kabinet a művelődési osztállyal együtt felmérte, milyen feltételekkel várják az iskolák az orosz nyelv bevezetését az alsó tagozat utolsó osztályában. Kiderült, huszonnyolc kisiskolában hiányzik a szakos nevelő, az alsós tanítók nem tanultak orosz (főként a régebbi nemzedék). A megindított 2 éves komplex tanfolyamon mégis 50 százalékuk végez idén, többen vállalkoztak ötven év körüliek is. Az egyéb tanfolyamokon sem a kor, vagy az iskola nagysága dönti el a részvételt: a személyes hozzáállás és időnként az objektív akadályok. Ami a körzeti szakmai munkaközösségeket illeti: kevésről hallhatunk dicsérő szavakat: héthátárba kell eljárni egy-egy foglalkozásra (ami évente négyszer van általában), formális marad az egész — nincs érzékelhető folytatása a mindennapi munkának. Vannak ellenpéldák is, amikor a tagiskola tanítónője a körzeti iskola elismert alsós munkaközösség-vezetője. És ne feledjük az önképzés lehetőségét sem — a pályát szerető pedagógusok vidéken épp annyit (ha nem többet!) olvasnak szakmai lapokat, irodalmat, mint nagyobb helyen tanító kollégáik!

★

Pendliző pedagógusok. Csak néhány éve ismert ez a fogalom. Nem véletlenül — korábban a községeket egymással és a nagyobb településsel összekötő közlekedés is szerényebb volt, és valószínűleg az 1972-es oktatáspolitikai határozat szele is segített vitorlát bon-

tani. Azelőtt csak pendliző gyógyszerészeiről, orvosról hallhattunk — ezekre a pályákra természetesen nélkülözhetetlen a szakértelem, a diplomával fémjelzett tudás. A nevelésben?!... Ahhoz, hogy esélyegyenlőséget biztosítsanak a kisiskolában, hogy növekedjen a szakosan leadott órák száma, sok helyen ehhez a megoldáshoz kellett fordulni. Hiszen képtelenség minden tantárgyból szakosat alkalmazni egy kis intézménynél — ugyan mivel töltenék ki az óraszámát például a készségi tárgyat, kémiai tanítónak? De ha van vállalkozó, és türelem a közlekedés, jöhet ez a furcsa ingázás. Van ahol ez „váltakozó munkahelyre történő kinevezéssel” jár, máshol csak megegyeznek az egy igazgató alatt tanító pedagógusok a cseretanításban, megint máshol önálló iskolák nevelői „cserélnek”.

Azt hinné az ember, mindenki jól jár: az iskola minőségi „mutatói” ugrásszerűen felszöknek, a gyerekek nem olyantól hallják az ismereteket, aki maga is csak egy-két órával jár előttük, a tanárnak nem kell más tárgyat vállalni saját iskolájában a szűkös óraszám felduzzasztására.

De képzeljük magunk elé tanévkezdés előtt valamelyik érintett iskola igazgatóját, amint az órabeosztást készíti!

„Három kolléga megy, kettő jön. A társ-községben az egyikük napközis — neki reggeli órákat nem adhatok, kitolás lenne. De abban is igaza van X. kartársnak, hogy tömbösíteni csak a különböző osztályok óráit jó, mit kezd ő ugyanazzal az osztállyal két egymásutáni órán? De az se jó, hogy egy óráért — közben még esetleg lyukas órát is kell beiktatni — átbuszozzon, öszetöri a délelőtti...”

Anyagi és erkölcsi elismerésben egyaránt részesülnek az ingázók, mód nyílt az útiköltés megterítésére, céljuttalomra is. Ennek ellenére nehezen megfizethető ez a munka. Am az oktatás színvonalának emelése érdekében csinálni kell — és egyre több helyen vállalják is.

★

Két győzelemről hallhattunk híreket, amikor a szülők ellenállásán megbukott a tervezett iskolakörzetesítés. Hogy az oktatási színvonal feszegetése után szólok erről és nem korábban említettem, azt az első eset indokolja.

Adott négy község. A körzeti központ, N., valamint G., B. és Sz. tagközségek. Az elsőben három tanulócsoporthoz tagiskola működik (és igen jól), a felsősök évek óta bejárnak. Sz-ben tavaly szűnt meg az I—IV. osztszevonással működő kisiskola, B-vel szereték volna a példáját folytatni. A jelenlegi három tanerő: az egyik szülés előtt, a másik négy évvel a nyugdíj előtt áll, a harmadik nyugdíjból jött vissza tanítani. Láthatóan gond van a személyi feltételekkel. Emellett az innen bekerülő gyerekek eredménye elmarad társaikétól. A szülők szempontja: falujuk sorsát féltik: nem lesz érdemes ide építeni egy fiatalnak, ha már iskola sincs — mondják. Súlyos kompromisszum árán sikerült csak a „győzelem”. Az iskolába a körzetből fog kijárni egy felsős, a nyugdíjas tanító továbbra is maral.

És a várható „eredmények”?

Megyeszerte közismertebb, nagyobb vihart kavart a cs-i hat kisközség esete. Az egyik országos napilap is foglalkozott a fejleményekkel. A „lavina” a februári szülői értekezleten indult — bár valóságban már jóval korábban forrongtak az indulatok. A nem kellő előkészítés rémhírek elterjedéséhez vezetett (bár volt korábban egy faluzűrűs, ahol tisztázták a terveket). A szülők azt hitték, elsőől nyolcadikig mindenkinek be kell költöznie a járási székhelyen épülő kollégiumba —

pedig valójában csak a felsősök számára tervezték a bekezdésesítést, a hétközi bentlakást csak lehetőségként ajánlották fel. A járási művelődési osztály célja a szakrendszerűbb oktatás biztosítása. A körzet 107 diákja közül a felsősök számára, a benti, korszerűbb feltételek között. A helybeliek álláspontja: alakítsanak ki a községi közös tanács valamelyik falujában egy olyan iskolát, amely a távoli bejárás nélkül megoldja gyermekeik oktatását, ne vigyék el őket!! Az innen kikerülő helytállása, a meglévő iskolák felszereltsége, a pedagógusgárda képzettsége (tulajdonképpen csak az orosz nyelv tanítása megoldatlan jelenleg) és hivatásszeretete biztosíték számukra a megfelelő nevelés-oktatásra. Mi idézte elő ezt az erős ellenállást? Az, hogy a szülők megkérdése nélkül tervezték a körzetesítést, hogy rossz volt a tájékoztatás (még a pedagógusok is bizonytalan-ságban voltak sokáig), vagy a község életének, jövőjének feltétele az iskola nélkül maradás? Mindezt ma már nehéz kibogozni. Lényeg az, hogy a kollégiumlátogatás céljából kiküldött busz üresen fordult vissza a járási székhelyre, a szülői értekezleten (melyre a megye első számú tanácsi művelődésirányítói is eljöttek) „leszavazták” a bekezdésesítést. A sohasem tapasztalt látogatottságú szülői értekezleten csupán a megyei tanács elnökhelyettese kapott tapsot, amikor bejelentette: minden marad helyben... Azaz a terv szerint 1982/83-tól kiskörzetesítéssel (az egyik községben lesz az alsó tagozat, I. és III., II. és IV. bontással, a másikban a felső V—VI., VII—VIII. bontásban) oldják meg az oktatást, napközit, és étkeztetést is adnak, ami eddig nem volt.

Pirrhuzsi győzelem volt-e végül is az eredmény? A járás korszerűsítést akart, a körzet lakossága a régi mellett adta le voksát, ezt tartva értékesebbnek. Vannak olyan szülők, akik kissé tartanak attól, hogy ezzel a kicsikart döntéssel hátrányos helyzetbe hozták magukat az irányító szervek előtt. De az ígéretet megkapták: támogatják továbbra is az iskolát, segítik, figyelik szakmai munkáját. És az is biztató, hogy a felújítási keretből számukra is jut (ez már a döntés előtt így volt). Olcsó következtetés, de nem tudok jobbat: a gyakorlatban derülhet ki, jól jártak vagy rosszul. Döntő persze, hogy mindkét fél betartja az ígéretét és törődik az iskolával...

Jövőbe látni — lehetetlen, de a tervek izgalmasak. Az aprófalvas települések kisiskoláinak és e községek életének kapcsolatairól, jövőjéről megkérdeztem az egyik illetékest, a már említett megyei tanácselnökhelyetteset, aki mint tisztségviselő és mint magánember, egyaránt úgy vélekedett, nem szabad e községeknek elnéptelenedniük, élettelené válniuk — mindent meg kell tenni az alapfunkciók biztosításáért. Az elmúlt évek tapasztalata, hogy ahol a községi közös tanács megnyugtatóan biztosította az alapellátást a társközségekben is, ahol „magának érezte” a gondjait, ott nincs számottevő elvándorlás. Azt szeretnék érezni minden ilyen településen, mintha ott is lagnának felelős vezetők. Mindez persze nem az indokolatlan igények kielégítését jelenti — felelősen kell rangsorolni köztük. A VI. ötéves tervben Nógrád megye egyik kiemelt feladatának tekinti az alsófokú központok fejlesztését.

Hogy miből áll a lakosok „községi tudata”, ragaszkodása falujukhoz? Először is itt van az otthonuk, családi kötelékek, gyakran mélyen gyökerező hagyományok kötik őket. Emellett azonban nem csak lakni, élni is itt szeretnének, és ez alapfokú ellátás nélkül lehetetlenség. Ismert, hogy élelmiszerhez, orvoshoz, iskolához szeretnének jutni. Am az egészségügy és oktatás színvonala azt is megköveteli, hogy ésszerű integrációt hajtsanak végre. Ha ez olyan, ami a társközségben

lakóknak is elérhető, ha a körzetesítés egyértelműen jobbat hoz, nem érezhetik hátrányos helyzetben magukat. De ha például egy kiskiszkola bekörzetesítése nyomán rosszabb helyzetbe kerülnek a gyerekek, mert olyan nagy a körzeti iskola zsúfoltsága, hogy nem ellensúlyozza az ott elérhető előnyöket (amelyek az alsósoknál már ma sem egyértelműek...) akkor elhamarkodott lépés a kisközség iskolájának megszüntetése, aminek természetes következménye csak egy lehet: a társadalmi közérzet romlása.

A legfontosabb, hogy ne hagyjuk kiürülni a falvakat! Ehhez mindenütt helyben van a megoldás.

A „van-e jövőjük?” — kérdés nem csak a kisközségekkel, mint településformával kapcsolatban merül fel (remélhetően nem csupán magánremény, hogy igenlő választ adnak az elkövetkező évek...), hanem a kiskiszkolák sorsához kötve is. A megyei elnökhelyettes a beszélgetésünkön így fogalmazott: „Befejezettnek tekintjük a körzetesítést. Az a hat falu lett volna az utolsó nagyobb lépés — de nem erőltetjük. Kisebbségi integrációk, átrendezések lesznek, de a közeljövőben körzetesítés nem. Majd ha megéri rá az idő, a lakosok maguk kéri.”

Szeretnék a jövőbe látni.

G. Kiss Magdolna

Kiaknázás lóhalálában

„Hazánk legfontosabb és legértékesebb nyersanyaga agyvelőállománya, mely eddig csak igen kis százalékban került kihasználásra.” (Szent-Györgyi Albert nyilatkozata Sándor Pálnak; Szabad Nép, 1945. április 1.)

Átszellemülten magyarul írásztala mögül a fiatal nő: — ...én szervezem meg a továbbképzéseket, a tanfolyamokat. Meghívom az előadókat, és agítalom az embereket, hogy érdemes beiratkozni... — És tényleg érdemes?

Réveteg tekintete fölélénkül, rám néz, vizsgálja fizimiskámat. Majdhogynem égeti bőrömet ez a pásztázás; most én révedek ki az ablakon.

— Hát persze hogy érdemes! — hallom megrökönyödéssel teli hangját.

★

Sokéves átlagban kétezer főt foglalkoztat az exportőr gyár. Nem is egy nagyobb üzem van a városban. Ettől mégis igen sokat vár az ország. Lássá el táblaüveggel a honi házak nagyrészét, adjon szélvédőket az Ikarus buszokra; s ezeken túl: tetemes kivitt bonyolítson le a világ minden tájára — dollárért.

Tradíciójuk van: évszázados múltra tekinthetnek vissza. De csak ebből — bár jól jött mindig — soha nem lehetett megélni. Év-ről évre többet, többfélétt és jobbat követelnek, várnak a megrendelők.

Nyílt levél

Kedves Iucukám!

Kicsit szégyenlem magam, mert nagyon régen nem jelentkeztem, mintha elfelejtettem volna, amit idestova tíz évvel ezelőtt ígértem. Már az is meglepett téged, hogy 1975 őszén meglátogattalak. Igaz, nem ígértem meg, hogy mikor és miként kereslek fel ismét, csak azt, hogy erre egyszer sort kerítek. Hitted is, nem is. Ki tudja miért? Nem hiszem, hogy olyan sok rossz élményed lenne a barátság igazi voltáról, talán inkább az mozdult benned, hogy sokkal nagyobb a távolság közünk, mint ami kilométerekkel mérhető Salgótarján és Budapest légvonalában. Pedig ha tudnád, hogy én először ezt a távolságot Balassagyarmaton át jártam meg, 1957. nyár derekán. Akkor még álminkban sem volt a tarjáni műút.

A munkában együtt töltött tíz hónap, az egyszer sem hiábavaló gyötrelmes erőbedobás, a sok közös szorongás és izgulás, hogy sikerüljön vállalkozásunk, akkor feledtettem velem az első Nógrád megyei utazásomat. Ahogy múlik az idő, annál többször jut az eszembe, biztosan nem azért, mert öregszem, hanem azért mert az önmagam és mások által kimondott és kimondatlan kérdésre — MIÉRT? — itt találok a válasz kezdetét. A felelettel — a kérdésre — neked is adós vagyok. Engedd meg, hogy levelemben törlesszek egy kicsit!

Ne csodálkozz, mégha tudod is, hogy 1969. őszétől 1970. nyaráig hányszor fordultam meg hetente az acélgyári kultúr és a budapesti GANZ-MÁVAG Művelődési Otthon között, minden szerdán ott, és minden hétfőn itt. Nem említve azt, amit a Tarjánban töltött, ezt az időtartamot megelőző tíz esztendő alatt megtettem. Mégis számomra az az első út az egyetlen és végtelen azóta, hogy először elindultam Budapestről, az Izabella utcából, és akkori idők luxuskocsijával, Warsawával Balassagyarmaton és Órhalmon át a salgótarjáni acélgyári útra, akkori nevén Sztahanov útra, amit a jelenyefasor végén lezár a gyári „nagykapu.”

Bár minden, ami rosszul kezdődik, jóra válna! Rekkenő augusztusi hétköznap volt. A perzselő hőségtől és a portól volt-e minden kibírhatatlannak tűnő, vagy azért, mert tudtam, az utazás végén vár egy szükséghől ideiglenesen juttatott, a budapestihez viszonyítva tágas lakás, de az ajtón belől ott halmozódik a betekelt azelelt idegen kezekkel leszállított és hegyibe-garmadába rakott motyóknak. Vár a takarítani, a mosnivaló, a lakást be is kéne lakni gyorsan-ügyesen, hiszen szeptemberben kezdődik a tanítás, a Sztahanov úti iskolában is, ahová várnak a gyerekek, ha nem

is azért, hogy bevezessem őket a magyar nyelv és irodalom szépségeibe, hanem azért, mert biztosan érdekes lesz a pesti tanárnéni, akit még a múlt tanév végén befértek.

Úntam és utáltam mindent! Vérebem még ott lüktetett az ellenforradalom alatt átélt rettegés, és az azt követő nagyvárosi felelem, hogy aki az utcán szemben jön velem, nem szabadult bűnöző-e, aki rám-szegezheti a géppisztolyát. De még attól a rettegéstől sem szabadultam fel, hogy ki-ről — netán vélt jó barátomról — mit tudok meg a mindent elfedni képes nagyvárosban, amit tán még nehezebben tűrhettek el, mint a nekem szegzett géppisztolyt.

Zavar és szenny megrendítő nyomain még mindig a fővárosban, azon kívül, de lelkem mélyén, belül is. És most, majdhogynem csöbörből vödörbe!

Kezdhetem az életem újra egy teljesen idegen városban, ahol biztosan nem fogok félni, mert szerencsémre nem tudom még azt sem, hogy kitől lehetne, de az biztos, hogy a lakás, ami előtt majd ez a zötyögő luxusbatár megáll, mocsos és fülledt, hiszen most nyáron bezárva csak ilyen né válhatott, még akkor is, ha az, aki kiköltözik belőle, patyolat hagyta ott, és ami a legingerlőbb, a saját, egy évvel ezelőtt még oly biztos otthon képét sugalló, akkor rengett, most pedig az oszlas jeleit rejteli nem tudó kicsinyvé zsugorodott kacataink halmaza — ez vár engem haza!

Már nagyon hosszú volt az út — vagy csak nekem belül? — mert ki kellett néz-nem amerre éppen jártunk és már nem a fáradság mozdította a nyelvem: „Hol já-runk? Mi a neve ennek a falunak?”

A hosszú halgatás után fátyolos hangon jött a válasz: Órhalom.

— Órhalom.

Nekem, a más tájon felnőtt falusi-városinak, megdöbbentő volt, amit a szemem fogott be, pásztázva az út mentén, a mé-zón hajladozókat látva. Mintha mindenki a templomból lőtt volna: fekete-fehérben. Az embereken fekete nadrág és kívül hagyott fehér ing, az asszonyokon bokáig érő hosszú szoknya, sűrű-aprón szedve, és fekete mellény, hogy felettük sugározza az örök tisztaságot vakító fehér ingválluk. Kendőjük kicsit előrehúzza árnyékolta arcukat, védve a naptól, hogy vasárnap az Isten házában viláéíthasson, mert a nekem ünnepl fekete-fehéret a dolgozók hétköznap, a munka öltetke fel velük. És ettől a képtől, ettől a látványtól megtörtént velem a mesebeli csoda: kifévesedett a Villág ben-nem. Minden színt kapott körüllöttem. az Ingek és ingvállak tisztasága kísért tovább az úton és nem volt már tikkasztó a me-leg.

Nem tudnám bebizonyítani, hogy nekem Órhalom a világ közepé csak azért mert itt fordult jóra előttem először a rosszul induló út. Hiszen az ott látott fehér ing-

vállak tisztaságát és szépségét megtaláltam az acélgyár feletti „Amerika” karnyújtás szélességű és hosszúságú szoba-konyhai gazdagságában. Ez tekintett rám az öreg József-telep kunyhóiból is, ahonnan ma már beköltöztek a lakók a magasra törő házak emeletre, dicsérve a városépítészeket, akik még a Cigány-hegyet is elhordták.

Az új Tarján születését én már csak hoz-zátok vissza-visszajárva figyelhettem!

Csodáltam az építészek fantáziáját, szí-vós akarnokságukat, hogy a benne élő vá-rosépítőknél, a várossal összefonódóknál és a belőle táplálkozóknál is olyanoknak, mint jó magam, olyanra gyúrják, formál-ják a várost, mint amilyet az ott éltek és élők megérdemelnek. Mi, a kívül és be-lül építkezők, ismeretlenül is egyek va-gyunk abban, amit nem akartok hinn. Talán éppen azért, mert igaz, hogy csak úgy lehetünk önmagunkra és tarthatjuk is meg a felleletet, ha mindnyájan veletek és egyek vagyunk.

A napokban egy kis nyári nagytakarítást rendeztem és akkor akadt a kezembe szak-mal lapom, a Népművelés 1975. 12. száma, amiben közzölték egy tanulmányomat Szám-velés tíz évről, Magánvizsgára előkészítő tanfolyamok címmel. A cikket így kezdtem: „1970 januárjában indult a GANZ-MÁVAG-ban és a salgótarjáni Kohász Művelődési Központban az a kísérlet, amely megelőzte a művelődési otthon hálózatban kibonta-kozó mozgalmat: az általános iskolai ma-gánvizsgára-felkészítést. A tanfolyamok elő-készülettel 1969. szeptemberében kezdődtek, s eredményelt Tolna és Veszprém megyé-ben hasznosították 1971–1972-ben. Mielőtt azonban megtörténhetett volna a tolnai és veszprémi kísérletors elemzése, számos me-gye, számos művelődési ház szervezett ilyen tanfolyamokat! — Így a saját szö-vegem, aminek olvasása közben eszembe jutottatok ismét, ki tudja hányadszor.

Most is látom magam előtt arcodat és hallom kuncogásodat, miként először, ami-kor mint az acélgyári vszb tagjával beszél-tem veled, a „kultur” igazgatójának (ak-kor Kovács elvtárs volt még) társaságában arról, hogy mit szeretnék kipróbálni, itt a kulturházban.

Tudtam a szólást-mondást, hogy senki sem lehet proféta a saját hazájában, én mé-gis idehoztam haza az elgondolásomat, amit akkor, a kezdet-kezetén nehezen tudtam megfogalmazni. Azt hiszem elég körülmé-nyesen mondtam el, hogyan szeretném: ha néhányan — legfeljebb tizenöt — vállal-nátok, hogy tíz hónapon keresztül, hetente egy alkalommal, négy-öt órát fordítanátok arra, hogy megint megtanulok tanulni szakemberek segítségével, és ha sikerül a közös erőfeszítés, tíz hónap múlva a keze-tekben lehet az addigi hatosztályos vég-zettségi helyett az általános iskola 8. osz-tályáról szóló végbizonyítványotok; ami-nek hiányát ugyan restellitek jónéhányan,

Ami az utóbbi évek fontosabb tényeit illeti: makacsul arról bizonykodnak, hogy a gyárban nincs tespedés. Két éve egy — majdnem a legkorszerűbb — távol-keleti gyártásmódot honosítottak meg, letaglózóan nagy értékű gépek telepítésével, az üveghúzásban. Egy éve sincs, hogy — valóban a legkorszerűbb — földolgozó eljárásra teremtették meg a műszaki potenciált, ugyancsak mostuózus befektetéssel.

Am csökönys tények erősködnek amellett is, hogy az — akár mennyiségi, akár minőségi — eredmények jócskán elmaradnak a várttól. Mint mondják: a legfőbb termelőerő az, ami — egyelőre! — nem működik úgy, ahogy kéne, ahogy lehetne.

★

— Olyan miliót kellene kialakítani, amiben a tudást elismerik. Ne az legyen a mérvadó, hogy valaki munkás, csoportvezető vagy művezető. Hanem az, hogy jó munkás, jó csoportvezető, jó művezető-e. Ezzel érthessen el valaki tekintélyt, ne egyéb „érdemekkel”.

Fiatal ember az oktatási előadó. Papírokat, táblázatokat készített maga elé, hogy kimerítően válaszolni tudjon a kérdéseimre.

— Miliót nemigen lehet ráolvasással kialakítani sehol. Hogy képzelet?

— Nem is annyira kialakítani kell azt, mint inkább megőrizni. A közvetlen munkatársak tudják a legjobban megítélni, ki mennyit ér. Természetes reagálás, hogy arra hallgatnak, aki sokat tud és ezzel sokat használ. Vigyázni kell rá, hogy a hivatalos elismerés nehogy összszavarja az egészséges értékrendet.

„Egészséges értékrend” — írom le, önkéntelenül is idézőjelek közé dömökölve a jelzős szerkezetet. Obskurus formula: egy rakás értelmezése lehet. Am nem kívánom fogalomelemzéssel fásasztani az előadót: egy fontosabb dolog kellős közepén van. Egy régi, de új vonásokkal gazdagodott munkakörből próbálnak szakmát, egyelőre csak „munkás szakmát” nemesíteni.

— A hivatalos szakmai lista jóformán még a manufaktúra idejében állt össze. Azok a foglalkozások szerepelnek az OSZJ-ben, vagyis az országos szakmunkásképzési jegyzékben, amelyek az elfogadott megítélés szerint eléggé bonyolultak és eléggé elterjedtek. A süküveggyártás elismerten bonyolult, ezen nincs vita. De nincs elterjedve. Magyarországon csak az S-i, az O-i és az M-i gyárban keresnek kenyeret ilyen munkával.

— Érez majd valami előnyt a munkás, ha a foglalkozása szakmává nyilvánítódik?

— Eddig hátrányban voltak a fizetési besoroláskor. Most ez a hátrány megszűnik. De csak itt, a mi gyárunkban, vagy a másik kettőben. Ha a nagyvállalatnál kívülről megy dolgozni, ott nem ismerik el a szakképzettségét. Persze, ami a nálunk adódó előnyt illeti: a fizetésemelés nem elhatározás kérdése, hanem — sajnos — az objektív lehetőség függvénye.

Szemben ülünk egymással; tőlünk oldalt a gépirónó mered masinájára. Felületes szemlélőben akár azt a hatást is keltheti, hogy a szemüveges asszonyt csöppet se érdekli diskurálásunk, hanem — udvariasságból áldozatot hozván — lemond munkájáról, nem csatog, inkább szoborrá dermed.

— Mivel tudott érvelni „agitáláskor”?

— Nem volt könnyű, és még ma sem lefutott meccs. Az ember nem azzal fekszik le este, hogy „na holnaptól kezdve tanfolyamra járok”. Kell hozzá a hatásos motiváció. Joggal elvárják, hogy a plusz erőfeszítésekért kapjanak is valamit. Mivel pénz, mint mondtam, nemigen van, a szakmai presztízssre kellett alapozni az érvelést. „Jó szakember leszel”; „többet fogsz tudni” — és így tovább. Sokat kell győzködni őket, mert belső igényt volna szerencsés ébreszteni a tanulási iránt. Enélkül nem ér semmit. De ha valaki nem vállalja és fontos lenne neki, akkor adminisztratív intézkedést te-

de az iskolapadban ülni méginkább, hiszen a gyerekek is kinőnek belőle lassacskán.

Ezeket hallva, a válladat vonogattad, zavart voltál, hiszen neked is az elevenedbe vágott az ajánlatom. De csak annyit tudtunk kiperéselni belőled Kovács elvtársal, hogy „jó, majd megpróbáljuk, hiszen tényleg voimánk egy jópáran, akiknek nem ártana, ha meglenne a nyolc osztályos végzettségünk...”, de majd meglátjuk”.

Bizonyára pontosan megértettél, mert két hét múlva tizenötöd magaddal vártál a „kultur” klubszobájában, hogy a többieknek is elmondhassam, olyan kísérletet indítunk, ahol mindnyájan „kísérleti nyulak” vagytok. Ennek ellenében semmi biztosítékkal nem kecsegtethetek benneteket, hogy valóban le tudtok-e vizsgálni a dolgozók esti iskolájában. Mindnyájan vásárra visszük a bőrünket, de ha komolyan dolgozunk, úgy ahogy a gyárban is, biztosan eredményes lesz a közös tanulmányi munkánk.

Sikeretek nem csak azzal lesz mérhető, hogy eredményesen vizsgáztok, hanem azazal is, hogy a tanároknak sikerült megfigyelniük a tanulásotokat, a saját elképzeléseiket. A ti véleményetek alapján helyesbítve olyan módszereket dolgoznak ki és irnak le, hogy sok, hozzátok hasonló, nyolcosztályos végzettséggel nem rendelkező, de megbízható tudású felnőtt általános iskolai végbizonítványának megszerzéséhez nyújtunk segédkezet, és megnyitjuk a kaput a szakmai- és általános művelődésűkhöz.

Könnyű volt tíz év után erről száraz szakszerűséggel írnom, eképpen: „Kísérletelnk során a tanítás módszereinek megtanítására összpontosítottunk úgy, hogy a tananyag feldolgozását csoportos munkával készítettük elő. Hogy az otthoni tanulási sikerült-e, és eredményes volt-e, azt is csoportmunkában, együtt dolgozva mértük, illetve mérettük le magukkal a felnőtt tanulókkal. Ebben a munkában a tananyag eszköz volt csak, holott minden vizsgára készülő a tananyag elsajátítását tűzte ki céljául. Ha a cél a munkafolyamatban eszközé válik és új célohoz vezet, az már fejlődést jelez. Ez a fejlődés céltudatos, tervszerű munka eredménye. Mint esetünkben.”

Könnyű volt már utólag okosnak lennem, de hol találd meg ebben a szövegben a Jani bácsit Pilinyiből, pedig kikandikál belőle! Emlekezéssel csak rá, hogy milyen fejle volt a matematikához. A tanár úr még végig se mondta a szöveges példát, az Öreg — emlekszel, magunk között sokszor hivatuk így, hiszen az öccse a Béla is köztünk volt — már mondta az eredményt.

Az egyik otthoni munka ellenőrzésekor, ahogy mondtatok az eredményeket, odapillantottál a Jani bácsi fizetére és szinte felvisítottál: „Te Jani! Ezeket a példákat nem te csináltad! Más írta meg a leckédet”. — és ki tudja milyen szidalmak-

kal folytattad volna mérgedben, ha nem nézel az Öreg arcára, és nem látod meg a huncutkás, ravaszdi mosolyát. Ettől elakadt a pergő nyelved, szerencsére, úgy, hogy az Öreg kapott egy lélegzetvételnyi szünetet, és csak annyit mondott: „Jól van no! Hát persze, hogy nem én írtam, hogy tudnék én már ilyen szépen írni, ezekkel a vastag ujjaimmal. A gyerek írta, én meg diktáltam. Annyi eszed azért neked is lehetne Iucukám, hogy egy ötödikes fiú akár-milyen okos, csak nem tudja megoldani az apja nyolcadikos számtanleckéjét. Amíg én leírnám a matematikát, azalatt, ha le-diktálom a gyerekeknek, megtanulok nindent, és utána inkább olvasom a sci-fit. Most mér baj az!”

Persze, hogy nem volt baj, de sokunknak felejthetetlen marad ez a kis perpatvar, mert benne volt a te mindenre figyelő, mindenkire vigyázó „Ica-mama” természetted és a Jani bácsi éleseszű nyugalma is.

Azt is írtam az idézett bekezdésben, hogy a tananyag eszköz volt csupán a tanulás megtanításában. Ez úgy általában igaz. Ezzel együtt éppen az ellenkezőjére jutott eszembe a Jani öccsenek, Bélának a példája, a biológia foglalkozáson.

Emlekszel, mindketten Pilinyiek voltok, és annyira nem hasonlítottak egymásra, hogy az testvéreknél ritka. Nem tudom már pontosan, hogy mi volt a témája a biológia foglalkozásnak, amikor egyszerűen a Béla — ugyan maga magának, de mégis félhangosan — felszentségt: „...most már értem, hogy évről évre miért döglik ki a szőlő”, s közben szinte illára vált a feje.

Meglepődtem a tőle meg nem szokott viselkedésen, kérdően néztem rá. Megértett, és már teljesen fennhangon, de a méregtől dadogva kezdte mondani: „Nem rég, hogy építettünk (hát már éppen ideje volt, mert a gyerekek már tizenhat éves és idejár gimnáziumba), pár éve csináltam a bejárat elé egy szőlőlugast. Gondoltam, mire a kerítés is meglesz, az is termőre válik. No én nagyokos gazda, minden öszön azóta szőnen kitisztítottam a kertet, a szőlőt meg kítakartam ezzel, ahelyett, hogy betakartam volna, ahogy a természete kívánja!”

Mire ezt elmondta nekünk, a méreg derűre vált, hiszen 6 is, mi is tudtuk, hogy hamarosan termőre fordul a Béla szőlője is!

En most könnyű helyzetben vagyok, mert rendre-sorra szedem az emlékeimet, nem tudsz visszaszólni. Az sem volt kisebb emlékény, hogy amikor 1975-ben meglátogattalak, a hajdan Sztahanov utat lezáró előttem megnyílatatlan gvári nagy kapun úgy mentem be, mint aki hazra megy, és csak a rend kedvéért érdeklődött a kapus, hogy kit keresek az „írodán”.

Nem azért mondom, hogy kedveskedjek neked, köszönetül azért, mert tíz hónap alatt nem bizalmi, hanem a tyúkanyója voltál a csoportnak, hanem azért, mert va-

lóban megdöbentett, amit birodalmában, a raktárban láttam, amikor már engedélyvel bevittél oda. Oriási felelősség a sok százezer, milliós értékrendű raktárban rendet tartani úgy, hogy miattad egy másodpercre se akadjon meg a termelés. Ismerni a sok ezer alkatrészt és tudni a helyét, mi mihez kell, mikor kell „utánrendelned” s.b. Igaz, azóta hogy először elköszöntünk hosszabb időre, rögtön utána elvégezted a raktárvezetői tanfolyamot, és most se tudsz meglenni tanulás nélkül, mert amikor 75-ben találkoztunk, a gyárban dolgozó érettségizett lányoddal együtt készültél a „marxistára”, merthogy vele együtt könnyebb lesz, mert 6 jobban tud jegyzetelni, mint te. Meglepődnek, ha tévednek abban, hogy azóta már elvégezted valamelyik szakosítót is!

Tudom, hogy sokat olvastok mindnyájan, de azt is, hogy a napi-hetilapok nem foglalkoznak mostanában elegendő a felnőtt- oktatással. Így kevés híretek lehet arról, hogy mit eredményezett közös munkánk. Erről a személyes tapasztalataimon kívül elsősorban a statisztikák adnak pontos felvilágosítást.

A Művelődésügyi Minisztérium minden évben összegyűjti és közzéboctája a közművelődési munka számszerű eredményeit. Ebben 1974-gyel bezárólag megtalálható az általános iskolai osztályozó vizsgára előkészítő tanfolyamok és résztvevők száma:

Év	Tanfolyamok száma	Résztvevők száma
1970	149	2596
1971	232	3174
1972	368	6742
1973	424	7400
1974	503	9410

Nem folytatom tovább, mert a következő évben már nemcsak a 7. és 8. osztályt végezték a felnőttek magánúton. Inkább megírom, hogy az 1978/79-es tanévben az eredményesen magánvizsgát tettek száma: 1-4. osztályban 421; 5-6. osztályban 1406; a 7. osztályban 1255; a 8. osztályban 1514.

Nem azért, hogy ismét igazoljam magam abban, hogy ti akkor igazán nem voltatok „öreg diákok”, hanem hogy még többet mondhattak el példátok követőiről, megíratom, az 1978/79-es tanévben a 8. osztályból eredményesen magánvizsgázók közül 16 éves volt 38, 17-25 közötti 366, 26-30 éves 277, 31-40 év közötti 491 és 41 évesnél idősebb 342 hallgató.

Tudom, nem nagyon kedvelted a matematikát, nem úgy mint a Jani, de látod, a számjegyek sok mindenre válaszolnak, igaz, nem olyan élékek, mint mi magunk. Bizonyára figyelmesen, talán kétszer is elolvastad az adatokat, és akkor már nem is kell különösebben szót ejtenem arról, hogy

szünk. Előírjuk, hogy ilyen beosztáshoz ilyen tanfolyamon kell. Az ember nem mindig ismeri fel az érdekeit, segítünk hát benne.

★

— Ott jön be a probléma, hogy lesz, aki nem tudja majd elvégezni. Egyiknek kedve nem lesz hozzá, másiknak feje. Csőstül volt bajunk az A. eljárással is. Sokan nem bírták megemészteni.

Új irodájában sem változott a hatalmas gyáregység vezetőjének modora. Jó kedélyű, bátor eszű fiatalembernek ismerem éveket óta, az most is.

— Egyik baj, hogy hosszú ideje azonos a nyolc általánost el nem végzettek aránya. A kétezerből vagy hatszáz ember. Sokan kijárják formálisan a munka mellett, de újabbak jönnek. Egyedül az én gyáregységemben is találhatsz most négy analfabétát. Igaz, mind a négy cigány. Mit tudsz velük kezdeni? A brigádja rábeszéli: járjon a dolgozók iskolájába. Ott az a mostani „konzultatív” képzés, nagyon keveset ad nekik. Ha a kíváncsiságot valamennyire felkelti bennük, az már a plafon.

— Ismerek itt egypár érettségizett munkást is.

— Velük nem lesz baj. Közülük igyekeztünk kiválasztani a huszonöt embert, de lesz néhány nyolcosztályos is. Ennél alább nem adtuk. De találsz köztük olyat is, akinek van már valamilyen szakmája. A gyáregységeknek legalább egynegyede kapott már valahol szakmunkás-bizonyítványt; akad, aki kettőt, hármat is. Én a magam részéről mindig támogattam a második szakma megszerzését.

— Mondják, hogy a tervezett tanfolyammal tulajdonképpen két szakmát tanulnak meg: a sikküveggyártót, meg a feldolgozót...

— Erről késhegyig menő vita folyt. Egyik fél a konvertálható szaktudást írta a zászlójára, a másik meg az alapos szaktudás mellett kardoskodott. Én a komplett szakma megtanítását javasoltam. Még olyan nehézségek árán is, hogy a tankönyv összeállítása hóna-

pokat késik. Megéri, mert a tanfolyamról kikerülő emberek minden munkafázisban használhatóak lesznek. Még ha nem is nagy mélységben ismerik a munkafogásokat, akkor is több az esély, hogy hamarabb belerázódnak, mintha teljesen ismeretlen volna nekik a terület.

Csorög a telefon, intek: nyugodtan beszéljen. Legyint egyet: „Két helyen csöng, majd amott felveszik.” Úgy is lesz, de nyílik az ajtó, egy adminisztrátornő lép be, s kéri főnökét, hogy vegye föl a telefont, mert őt keresik. A gyáregységvezető egy pillanat alatt vált témát: számokat, neveket sorol fejből; sőt még a hordágytípusokról is szakszerűen vitatkozik — mint utóbb megtudom — az üzemorvossal. Aztán szekundumnyi töprengés nélkül tér vissza az eredeti tárgyhöz.

— Nekem, mint a termelésért felelős vezetőnek, lesz egy nagy gubanc a dolgomban. Ezen a tanfolyamon, már csak a nehéz munkakörülmények miatt is, tizenhét évvel idősebbek vehetnek részt. Tehát csak felnőtt dolgozók, akik benne vannak a termelési folyamatban. Heti egy vagy két alkalommal, délelőtt lesz az elméleti oktatás. Ha éppen délelőttös az illető, el kell engednem; ez megállapodás. Összejöhet tizenöt-húsz ember, akiket pótolnom kell valahogy. Pedig ez a folyamatos műszak, amiben dolgozunk, rendkívül fárasztó, nemigen lehet az emberekkel sakkozni. Várható néhány zűr emiatt.

★

„Ahogy én ismerem az érettségizetteket, azoknak nagyon könnyű lesz” — közölte magabiztos fejbólogatások közepette a szak szervezeti tisztségviselő.

Behemót, bajszos fiú áll előttem, viszonylag megkímélt munkásruhában. Közgazdasági szakközépiskolát végzett, korábbi munkahelyén pár hónapig anyagbeszerző volt, „logikus”, hogy most — már négy éve — gépész.

az 1971–72-ben Tolna és Veszprém megyében a veletek kidolgozott kísérleti eredmények kipróbálására alakított csoportokon kívül is, öntevékenyen alakultak magánvizsgára felkészítő csoportok, az ország különböző részlein. Az adatok mellett bizonyára az is érdekel, hogy a többiek miért és hogyan jutottak az előkészítő tanfolyamra? Erre nem könnyű válaszolnom.

A kísérlet kipróbálására vállalkozó Tolna megyei csoportok résztvevőitől néhány kérdésünkre írásban kértünk választ, amiben jómagam is részvételük mozgató rugóját kerestem. Összesen 201 hallgatót kérdeztünk meg, közülük 147 volt a férfi és 54 volt a nő. 50 nőnek és 129 férfinak volt családjá, összesen 376 gyerekkel. A gyerekek közül iskolás kor előtti 79 volt, általános iskolás korú 159, középiskolás korban levő 68, és 60 volt a 18 évnél idősebb gyerekek.

Amikor megkérdeztük őket, a

	férfi és nő
nehéz- és építőiparban dolgozott	20 8
élelmiszeriparban, erdészletben	7 —
könnyűiparban	13 14
állami gazdaságban	41 2
termelőszövetkezetben	25 2
ipari szövetkezetben	6 8
szolgáltatásban	28 10
állami intézményben (óvoda, tanács)	4 8
egyéni gazda és háztartásbeli	2 2

A fentieket érdekes volt összehasonlítani az előző munkahelyükkel:

	férfi és nő
nehéz- és építőiparban dolgozott	27 9
élelmiszeriparban, erdészletben	9 4
könnyűiparban	7 3
állami gazdaságban	31 2
termelőszövetkezetben	16 2
ipari szövetkezetben	5 1
szolgáltatásban	15 5
állami intézményben	4 4
egyéni gazda és háztartásbeli	20 23

(A jelenlegi munkahelyéről nem nyilatkozott 1 férfi a régiről pedig 13 férfi és 1 nő.)

A két táblázat összehasonlítása magyarázatot ad a kérdésekre, hogy miért tanulnak ezek az emberek. Az igazság kedvéért mondom el, meg hogy megerősítem az fíléteket róluk, száztövenháromnak semmit sem ígértek azért, hogy tanuljanak. Nem helyezték kilátásba akár beosztás vagy munkakörülmény-változást, esetleg magasabb fizetést, azért, mert elvégzik a

8. osztályt. Nem is kaptak! Néhányuknak jutalomszabadságot adtak: huszonbét férfinak és nyolc nőnek. Hat férfi és három nő viszont előzetes ígért nélkül rendkívül fizetésemelést kapott.

Azt is megkérdeztük a 201 Tolna megyeieitől, hogy milyen volt a család „hozzáállása” tanulásukhoz. Erről még ejtek egy két szót, mert bizonyára téged is érdekel! Az egész család örült 169 férfinak és 44 nő tanulásának, és segítettek őket ebben. Csak a gyereke örült, illetve segített 14 férfinak és 6 nőnek 3 férfit és 3 nőt csak a házastársa helyesléséről nyilatkozott, és szerencsére csupán 1 férfi tanulását nem helyeselte a családja. Bár lehet, hogy 5 férfit és egy nőt azért nem választott erre a kérdésünkre, mert ők is így nyilatkozhattak volna, de ezt szívesen leírnám.

Azt hiszem, az adatoknál sokkal jobban érdekel, ami mögöttük rejtezik. Igaz, hogy mindez nem olyan egyszerű, mint a számjegyek világa. Melyikünk vállalkozhatna arra, hogy megkeresi a nyitját annak a csodának, hogy — a nálatok és a GANZ-MÁVAG-ban folytatott kísérletből, gyors elterjedése következtében — miképpen lett a magánvizsgára előkészítő általános iskolai tanfolyamokból a „Flóri bácsi egyetem”. Hogy ki a Flóri bácsi, akiből már fogalom lett? Gyorsan elmondom neked!

Tolna és Veszprém megyébe azért vltünk a magánvizsga-tanfolyamok kipróbálását, mert mindkét helyen új megyei művelődési központ épült, és a megnyitás előtt a megyei népművelés irányítói előre feltérképezték, hogy az új intézménynek milyen feladatokat kell ellátnia. Ők kerestek meg a problémáikkal és kapva kaptam rajta.

Tolna megyében él Flóri bácsi, apám korabeli, éppen akkor az oktatási osztály vezetői tiszteből nyugdíjba vonuló, hajlott derekú, de sok fiatal frissességét meghazudoló — ember? bácsi? Nem is tudom miként mondjam, mert ma már nekem, de nagyon sokunknak csak a Flóri bácsi, az egyetlen — mint mindenkiből.

Flóri bácsi úgy döntött, hogy amit az oktatásban majd negyvenéves tevékenysége során rosszul csinált, azt rendbe hozza nyugdíjas korban. Ezért vállalta el, hogy foglalkozik a művelődési otthonokban megvalósítható felnőttoktatással, hiszen a megyében már csak egy dolgozó általános iskolája tagozat működött, Szekszárdon. Szó szerint nyakába szedte a lábat és járta a megyét: a munkahelyeket, üzemeiket, tsz-ekeket, állami gazdaságokat, de nem különben a tantestületeket, és szervezett. Oktatata a pedagógusokat, hogyan kell a felnőttekkel másként tanulni, mint a gyerekekkel, stb. Erről nem szölok bővebben, hiszen ki ne tudná jobban, hogy mit kell másként tenni, mint te és ti mindnyájan, akikkel együtt kezdtük.

A hír terjedésének csodálatos útjai vannak! Mire észbekaptunk, Tolna megye, de

nem különben Veszprém, egyre másra kapta a látogatókat tanév közben, hogy a munkában érjék tetten, hogy mit csinálnak. Szerencsére akkor már a Salgótarjánban és a GANZ-MÁVAGban gyűjtött anyagot a tanárok feldolgozták és leírták, meg is jelentették nyomtatásban. Így esett, hogy a tervezetnél előbb és sokkal többben tanulnak előkészítő tanfolyamainkon. Tolna megyében pedig Flóri bácsi megvalósította a saját célkitűzését: tíz évig lankadatlanul dolgozott, és minden tanévben annyi felnőtt szerzett nyolcosztályos végbizonnyítványt a magánvizsgára felkészítőkönyvben az előző évben tanköteles korukban nem végezték el a nyolc osztályt. Ez nagy dolog! De ekkor kellett csak igazán vigyázni! Mert a lustábbja, fiatalja, ha figyelmeztették, hogy baj lesz, tizenhat évesen is iskolába fog járni, nemegyszer válaszolta: „Nem baj! Majd megyek a Flóri bácsi egyetemére.” Ez az, ami megengedhetetlen, amiért Tolna megye is a sarkára állt, hiszen a magánvizsgára felkészítő általános iskolai tanfolyamok nem a túlköros fiatalok nevelőintézménye, hanem a hajdan és még ma is sokszor mostoha körülmények között élő, érett korú dolgozó felnőttek. Az övék a Flóri bácsi egyeteme!

Tudom, hogy igazat adsz, és máris kérdeznél, ha hagynám. De nem! En előbb visszakérdezek. Hogyan alakulhatott így, hogy a mi közös munkánkól nem „nőgrádi tapasztalatok” maradt, hanem Tolna megyei tapasztalatokká alakult az idő és az élet sodrában?

Miért van az, hogy a gimnáziumi magánvizsgára felkészülés is Nógrád megyéből indult 1971. óta az építőipari munkásszálláson, a zavvvvapálfalval síkúveggyárban, Pásztón a járási művelődési központban, és még vagy három helyen. Bizonyára ezerre tehetők már azoknak a száma, akik így szerettek érettségi bizonyítványt, és mégis átadták Heves megyének a pálmát, azzal, hogy a módszerek összegyűjtésére és közvzetételére Heves és nem Nógrád megye vállalkozott?

Ne szólj rám, hogy elforult vagyok, és amit csináltunk és csinálunk nógrádivá akarom — éppen én — kisajátítani! Ne szólj rám, mert ez nem így igaz!

A tudás vágya, a tudás értéke és megszerzésének fáradságos külföntéle útja mindnyájunké. Jómagam arra tettem fel az életem, hogy ebben mindig és mindenütt új ösvényeket tapossak, de nincs jogod arra, hogy akár figyelmeztető szavad erejével is lazábban fogd a kezem, vagy akár melyikötök is elengedje azt!

Erről ne is szóljunk, mert — szerencsémre — még nem kell semmit visszaperelnem! Csak kérhetem, hogy segítetek, és gyertek velem tovább.

Pálos Eva

— Régebben elvégeztem az A-tanfolyamot, nagyon megérte. Többet tudok a gyártásról, mint sok ember, aki huszonöt éve nyúvi itt magát.

— Valóban könnyebb szakmai tanfolyamot végezni egy érettségizetnek, mint annak, aki nyolc általánossal kezd hozzá?

— Érettségi után könnyedén elvégzi bárki az ilyen gyorstalpalókat. Emlékszem, annak idején az A-tanfolyamon mikrométerrel kellett mérni az üveg vastagságát, és a változásokat grafikonra kellett fölvezetni. Mi, érettségizettek észre se vettük, hogy itt valami nehézség van. De az idősebb, hat-hét elemisek közül csak kevesen bírtak a mikrométerrel mérni, a grafikonra meg úgy bámultak, mint borjú az új kapura.

— Mit érdemes tanítani egy tanfolyamon?

— Az üzemmenetet, a gyártási folyamatot végig. Hogy a vágó a negyedik szinten tisztában legyen vele, miből van az üveg. Ez hasznos, mert könnyebben tud bánni vele; és ha buborékokat vagy szemcséket talál a táblákban folyamatosan, akkor nem legyint rá, hanem tudja, kinek mit szóljon. Ha egy leszedő valamilyen rumli miatt idejében szól, több száz méter üveget megmenthet. Volt erre példa sok.

— Erdemes-e humán ismereteket tanítani?

Rám néz, komolyan gondolom-e a kérdést.

— Hát, itt mondjuk nem fontos, hogy az ember napközben József Attilából idézzon. Itt a fizikai, a kémiai ismeretekkel megy a dolgozó valamire. Ha tudja, mi az a viszkozitás, hőtágulás, nyúlás, satöbbi. Azzal semmit se ér, ha álmából keltve föl tudja sorolni az Árpád-házi királyokat.

— Mivel lehet ösztönözni fiatalembereket a tanulásra?

Megint rám csodálkozik, de most rövidebb ideig. Kezdi megszokni.

— Ösztönözni? Nálunk senkit nem kellett. Már tavaly feliratkozott a fiatalok közül szinte mindenki. Pedig még olyat se említettek, hogy fizetésemeléssel jár, vagy hogy tanulmányi szabadságot adnak egy napot is. Mégis jelentkeztek. Ha tőlünk függne, már végelnénk is. Mert először azt mondták, hogy januárban kezdődik. De valami akadály jött közbe.

— Milyen akadály?

— Fogalmam sincs.

★

— Sok ember rest gondolkozni. Korábban a Z.I-en megszokták, hogy ők a janik, nagy mellénnyel jártak. Tényleg jól értettek mindenhez; csak ránéztek az üvegre, látták, hogy rendben van, vagy hogy hol a bibi. De itt, a Z. III-on már nem az megy, hogy „no, ez jó lesz így”, meg hogy „ugyan ne dirigálj nekem, húsz évig így ment, rendben volt!”

Sisakkal a fején élénk taglejtésekkel prézsmítál a megállapodott korú keverőgazda. Tőlünk két méterre tisztelettudó bornírsággal szobrozik a mesterhez beosztott tanuló.

— Ott szemre mérték, hasra ütte mondták adatokat. Itt meg műszerek vannak. Nem ugyanaz! Ott megszokták, hogy valaki, a művezető, gondolkozik helyettük. Itt meg mindegyiküknek saját magának kéne forgatni az agyát. De nem akarja... Persze, ha ezt maga mind leírja, amit én itt elmondok, akkor sok emberrel összerúgom a patkót... Szóval gondoljon bele. A régi kemencén húsz-harminc fok melegegést egyszerűen nem vett észre. Itt meg már két fok emelkedés miatt le-föl rohangálnak a gépészek, hogy atyaisten, melegszik a gépem!

— Maga szerint egy tanfolyam ér valamit egy begyöpösödött embernek?

— Fel kell hozni őket észben oda, hogy legalább kíváncsiak legyenek valamire. Bogarat kell tenni a fülükbe. Hogy ha később hall valamit, legalább derengjen neki: „mintha valahol már beszéltek volna nekem erről”. Akkor, ha nem is veszi elő a könyvet, legalább megkérdezi a társát, hogy „Jóska, mit is mondtak erről, meg arról?” Ha lassan is, hozzá kell formálni őket a modern üzemhez. Itt nagy értékek vannak: egy egyszerű hőelem tizenhatezer forint. Becsülje meg és higgyen neki; ne próbálja meg a műszert felülbírálni, mint futballbíró a partjelzőt.

★

„Az se mindegy — állította a továbbképzéssel foglalkozó szakember —, hogy a tanfolyammal ellátható munkaköröknek milyen nevet adunk. Egy jó elnevezés nagyon vonzó lehet, mert a dolgozó sok helyen bediktálja a foglalkozását, például a gyereke óvodájában, iskolájában, és nem mindegy, hogy mit mondhat. Egyik ilyen szerencsés elnevezés, sokat gondolkodtunk rajta, míg kisütötük: a „műszerszobai olvasztár”. Mert ugye műszer is, meg olvasztár is. Mennyivel jobb, mintha mondjuk »kemencekezelő« lett volna!”

— Tudja, mit mondok? Nekem ez a név egyáltalán nem tetszik — jelenti ki őszintén, savanyú képpel a műszerszobai olvasztár. — Mert vagy műszerész, vagy olvasztár valaki. Az emberek nem tudják hova tenni. En még olyan dolgozóval nem találkoztam, aki ezt figyelembe vette volna.

Harminc-negyven közötti ember. Ő aztán több szakmát a javából. Bádogos, vízvezeték-szerelő, gépésztechnikus (ezt ő diktálta így, a harmadik helyen), valamint fél tucat tanfolyam, sőt marxista középiskola is van a tarsolyában.

— Veszi hasznát ennek a sok szakmának?

— Nézze, most leállt a termelés, átépítjük a kemencét: én a vízvezeték-szerelők közt szakmusként dolgozok. De máskor is van ennek haszna. Beüthet egy váratlan meghibásodás, amikor az em-

ber lélekjelenlétén sok múlik. Múltkor a vízhűtőcső berogyott a szűkületben és beelégott az olvadéba. Már kezdett fölizzani, mire fölnéztem és észrevettem. Egyből belém villant, hogy a cső nyomás alatt van, bármelyik pillanatban szétdurranhat; akkor aztán leshetjük, milyen üveget ad a kemence egy darabig. Rögtön szaladtam a csaphoz, elzártam, utána egy franciakulccsal kirángattam a csövet az olvadékból. Ha nem vagyok éppen vízvezeték-szerelő, fel sem ismerem a veszélyt, vagy ha felismerem is, nem tudtam volna, hova kapjak hirtelen.

Lehajol, sorban fekszenek a földön a kiszerelet csapok, közülük emel föl egyet. Élénken magyarázgatja, miképp újítja föl őket; ha nem csinálná, kidobandó vashulladék volna mindegyik. Velük se tudna „érdemben” foglalkozni, ha nem lenne meg a két-háromszakmával járó tudása.

— Hasznosíthatók-e itt a politikai ismeretek is?

— Az csak beszélgetés közben jön elő. Propagandista is vagyok, ezért sokszor fordul hozzám a művezetőm, hogy segítsen ki. Feltesznek neki egy kérdést, például a lengyel helyzetről. Ő úgy tesz, mintha tudna felelni, csak nincs kedve. Nekem kiabál, hogy Pista gyere már, magyarázd meg ennek a „bunkónak”, mert nem érti.

— Milyen akadály van annak, hogy itt minél többet tanuljanak az emberek?

— Nagyon meg vannak terhelve. Ez a folyamatos műszak pokrócul kikészíti a dolgozót. Nem csoda, ha nincs kedve tanulni a meló után. Szerintem jobb lenne cserelátogatásokkal megoldani ezt, azok többet érnek. Elmehtenék O-ra vagy M-re. Csak egy kis rugalmasság kérdése az egész. Akár külföldre is utazhatnánk, megterül az. A magyarokat nem kell féltetni: többet hoznak be ötletből, mint amennyit pénzből kivittek.

— Ezek szerint maga ettől a szakmászító tanfolyamtól nem sokat vár?

— Nem túl sokat. Meg is lepődnek, ha valami újat mondanak. Inkább csak az ismétlésre akarok ráfeküdni. Ne felejtsem el, amit egyszer megtanultam.

★

— A munkaerő-árú felértékelődött, megszűnt a kínálat bősége, ezért a figyelem ráirányult az itteni dolgozókra. Velük kell megoldanunk a feladatokat — állapítja meg a rangos, gyári illetékes. — Ezért volt szükség a nagyobb alsó nyomásra, ami '79-ben végre egy miniszteri rendeletet eredményezett. Az tette lehetővé a sikküveggyártás szakmaként való oktatását.

Enyhén nagyra szabott öltönyében kényelmesen terül el a termetéhez képest aprónak tetsző fotelban.

— Korábban még nem lett volna indokolt egy ilyen rendelkezés?

— Szerintem már korábban is indokolt lett volna.

Beosztását ismervén, meglep a teketória nélküli válasz.

— Adva voltak hozzá a feltételek már a hetvenes évek elején is. Súlyos gazdasági gond lehet, hogy a szakmá-va minősítés csigalassúsággal halad. Szerencsére az utóbbi időben oldódik valamit a merevség. De így is van mit behoznunk. Kiépiült egy NDK-kapcsolatunk, tőlük tudjuk, hogy náluk ez a téma már leragott csont, rég megoldották. Igaz, náluk az üveggyártás jóval nagyobb arányt tölt ki az iparban. Fejlettebbek is: tematikát, metodikát, szakkönyveket tőlük kértünk a tanfolyamhoz.

— Mennyire lehet azokat nálunk használni?

— Egy az egyben semmiképp. A tankönyvet például a mi szakembereinknek kellett, roppant kevés pénzért, megírniuk. Az nehezíti a módszerek átvételét, hogy az itteni dolgozóknak feleakkora szakmai alaptudásuk sincs, mint az ottaniaknak. Hiába prédikáljuk mi: az iskola van az életért. Sajnos manapság az iskola az iskoláért van. Mert itt a szakmunkásképzés vajmi kevésbé veszi figyelembe a helyi sajátosságokat. Tanítanak ugyan üvegfüvőket, de még véletlenül se foglalkoznak mondjuk üvegipari szakemberek középfokú képzésével. Pedig de nagy szükség volna rájuk! És az itteniek zöme másfajta képzettséggel is itt fog dolgozni, nem kis kezdeti nehézségek árán. Már régóta a helyi iparra kéne felkészíteni az embereket. Ez országos sztereotípiákkal nem megy.

Cigaretttára gyújt: eszébe jutok, engem is megkínál, nem élek vele.

— A mostanihoz hasonló tanfolyamok javíthatnak-e valamit a helyzeten?

— Régen a fiúk bekerültek ide a gyárba, mint szódaürítő, aztán lassan járták végig a stációkat, és lettek üvegfüvők vagy néhányan művezetők. Ez volt a csúcs. Mire ide elérték, harmincöt-negyven évesek voltak legalább. Most az ütem gyorsabb kell legyen, és gyorsabb is. Megpróbáljuk valamiképp elérni, hogy átvegyék a nagyobb sebességet.

★

Fontos, ám egyben különleges „nyersanyag” is gazdaságunkban az agyvelőállomány. A benne rejlő érték: az emberi értelem kiaknázásához nem kellene milliárdos beruházások. Önmagából adódó természete e kincsnek, hogy a felszínre tör, szerkezeté rendeződik és — ha teheti — működésbe lép. Viszont, ha nem kap teret a működéshez, elgémberedik és béna testként befűlledve a gazdasági gépezet zugai közé, lefékezi az egész masinéria haladását. Így hát körünkben és honunkban sorsdöntő tennivaló, hogy a gépezetet olyanra alakítsuk, amelyben a szóban forgó kincs mentől gyorsabban felöltheti a számára egészséges formát, és teret kap a friss, élénk mozgáshoz.

Regös Molnár Pál

Veszélyeztetett helyzetben

Damoklész a hetedik mennyországban érezhette magát, amikor ura, Dionüsziosz, a szürakuszi türannosz teljesítette a kívánságát, s így a nagy hajbókoló rövid időre fölcserélhette hízelkedő életmódját királyira. Kelleme-sen végignyújtózkodhatott az aranykereveten, degeszre ehette magát a legkíválóbb inyencfalatokból, válogatott rabszolgáikú lesték minden kívánságát, egyszóval az áhított gyönyörök világába emelkedhetett.

Csaknogy — miként Cicero a *Tusculumi beszélgetésekben* írja — közbejött egy kis „difi”. Ugyanis ez a véreskező és mőfdelett csavarteszű Dionüsziosz a talpnyalójának adott fény és pompa közepette megparancsolta, hogy löszórszálla kötve egy villogó kardot bocsás-sának alá a mennyezetről, hadd csüngjön ott, annak a boldogságban úszó embernek a nyaka fölött!

Azóta (mármint az említett eset óta) emlegetjük, ha veszélyhelyzetbe kerülünk, hogy a fejünk fölött függ Damoklész kardja.

*

Repkénnyel befuttatott, külsőre már-már izléstelenül cicomázott vidéki lakásán tölti kényszerpihenőjét S. Endre, a közepes nagyságú üzem termelési osztályvezetője. A több hónapos távollmaradás oka „drámaian egyszerű”: infarktus.

Tagbaszakadt, hatalmas termetű ember, első ránézésre, nehezen képzelhető el, hogy már kétszer hozták vissza „a halál torkából”. Nem illik ilyesmivel dicsekedni, így hát mi is kerülgetjük a témát, mint macska a forró kását.

Előbb megmutatja a virágba borult kertet, elmagyarázza, hogyan kell metszeni az őszibarackfákat, eldicsekedik kisfia tanulmányi eredményével, aztán a szőlőlugas alatt kicsordul belőle a bánat.

— Számtalanszor lepergettem már magamban az eseményeket — mondja, s füstszűrő nélküli Symphoniával kínál. — Persze, így utólag könnyű okosnak lenni. Az én problémám, úgy érzem, az volt, hogy egy túlságosan felpörgetett ritmust kényszerítettem magamra. Olyan ez, mint a hínár... előbb csak megérinti az embert, aztán körbefonja, s a szorításából már az isten se tud kiszabadulni.

— Messzire szakadtak a lehetőségektől az ifjúgyerek?

Töpreng egy kicsit, mielőtt válaszolna, amúgy öregurasan, ráérősen, mintha őt egyáltalán nem érintette volna meg az infarktus előszele. De, legalábbis a látszattól ítélve, nagy hasznára volt a pihenő.

— Nem nagyon gondolkoztam én akkor, mert nem sok idő jutott rá — feleli. — Szinte mindig anyagellátási gondokkal küszködünk, tudja, a nagyvállalatok hamar eimarták előlünk a lehetőségeket, egyszóval résen kellett lenni. És ezek olyanféle apró, mindennapos feladatok voltak, hogy most nem is nevezném komoly munkának. Hiszen ebből adódott az egyik „lelki” problémám, hogy hiába végeztem el levelezőn a műszaki egyetemet, hiába tanultam, túlzás nélkül: látástól vakulásig, ha a tényleges melóban ennek nem sok hasznát vettem.

— Megfordult a fejében, hogy esetleg munkahelyet cserél?

— Többször is. Lehetőség adódott bőven, csak a pénz jóval kevesebbnek ígérkezett. Meg aztán... — egy pillanatra megáll, mondja, vagy ne mondja — szóval, akkor kezdtük el építeni a házat. És persze szükségem volt erre-arra, egy C-menetlevélre, bontástéglára, hulladékfára, satöbbi; s világos, hogy osztályvezetőként simábban ment minden. Utána pedig kicsoda dolog lett volna, ennyi segítség után, faképnél hagyni a céget?!

Közben megjött az első figyelmeztető jel. Éjszaka lett rosszul. Mentőt hívtak, s a gyors és ügyes orvosi beavatkozás sikerrel járt. Néhány hét pihenő következett, aztán minden folytatódott a régi. Még javában tartott a táppénz, amikor már téglát hordott, maltert kevert, falazott.

Csak éppen a szívnek nem tetszett ez a dolog. Egy év sem telt el az újabb infarktusig.

— Postára mentem, leveleket, csekkeket földadni — emlékszik vissza —, s akkor jött az a szűró érzés. Szédültem rettenetesen, ömlött rólam a víz, mint a dézsából, csak arra emlékszem, hogy többen odaszaladtak segíteni.

A kezelőorvosa statisztikákat idéz, amikor a betegségről kérdelem. Könnyörtelenek ezek az adatok: a világon majd minden második ember szívbetegségben hal meg, a hirtelen halálok csaknem háromnegyed részét szívbetegség okozza, s az infarktusbetegek nem kis számban még a kórházba érkezés előtt meghalnak.

— Mégsem eléggé figyelmeztetőek ezek az adatok — fűzi hozzá némi rezignáltsággal. — Mindenki tud róla, mindenki fél tőle, mindenki küzd ellene, aztán mégis állandóan telt ház van nálunk. Érdekes módon nem is anynyira a sok munka, a fizikai megterhelés, hanem a nagy felelősség, a döntéssorozatok, s a célok gyakori megváltozása vezethet egyfajta infarktus előtti állapothoz. Mondanom sem kell, hogy a megelőzés érdekében már a legkisebb idegrendszeri zavaroknál közebe kell lépünk. Mert minél később történik meg ez, annál reménytelenebb a megmenekülés.

*

Az orvos S. Endréről szólván ezt a szót használta: megmenekülés. A tizenháromesztendő F. Marika kulcsszava viszont az elmenekülés. Az ő veszélyhelyzete időben és térben, sőt, még felelősség-megosztásban is egészen más, ám a végeredmény mégis hasonló módon drámai.

Négy éven át türte-viselte a megaláztatást, a verést, finom szóhasználatlalt: a mostoha-apa ferde hajlamú közeledéseit. Mígnem betelt a pohár. Akkor összepakolta cókmojkját, kézen fogta kisöccsét, s az éjszaka kellős közepén becsöngettek a keresztanyjukhoz.

Ez már a négyesztendő kálvária végén történt. És mintegy a felnőtté válás szimbólumaként. Mert otthagyni a fertővé vált családi környezetet, elmenekülni akárhová, akárkihez, azt hiszem, őt inkább ez tette igazán felnőtté, nem pedig a pecsét az igazolvány valamelyik rubrikájában.

Most a k.-i nevelőotthon lakója, bő nyolc hónapja.

— Siralmas látvány volt, sápadt, beesett szemekkel... szóval, nagyon lerongyolódva jött ide, szegénykém — mondja a nevelőintézeti tanárok jellegzetes iróniájával az osztályfőnöke. — Oroszból alig ismert néhány betűt, egyetlen verset nem tudott elmondani könyv nélkül, matematikából az egy meg egy-nél kellett kezdeni. Hja, és a barátkozás! — nevet föl. — Senkihez nem szólt, meg sem mert mukkanni, tipikusan befelé forduló személyiségnek látszott. Aztán valahogy elkezdett oldódni, s rövid időn belül kiderült, hogy remek közösségi ember, bátran mond véleményt S nem is buta gyerek! Oroszból, matematikából hármast, magyarból pedig négyes rendű.

Nyeslett, apró termetű kislány áll elem. Szemét mélyen lesüti, mint akit folyton kínozz a bűntudat, pedig az égvilágon semmi oka rá. Egyszer a mostohaapa tökrészege ment haza, végigdől a diványon, s ráivallt a gyerekre:

— Vetköztess le! — Amikor ez megtörtént, jött az újabb parancs. — Mutasd a bugyidat, hadd nézzem, nem voltál-e fiúval?!

Aztán később ez lett G. legfőbb atyai gondoskodása.

— Ó, hát az a gyerek, az istennek se akart tisztálkodni — válaszolta az édesanyja, amikor azt kérdeztem, igaz volt-e az előbbi tör-

ténet. — Így ellenőrizte az apja — fűzte hozzá szemrebbenés nélkül. Azaz inkább fordítva, merthogy a szülőkkel való találkozás helyszíne egy kocsmaudvar volt, s akkor már túlságosan is gyakran „rebbent” a szem... Így hát minden további faggatózás értelmetlennek tűnt. Egy dolog azonban bebizonyosodott: őket senki komolyan nem vonta felelősségre azért, mert két gyereküket a „szülő” alkoholizáló életmódja elűzte otthonról.

Hogy Marika és kisöccse mégis kiszabadulhatott ebből a környezetből, abban — rajtuk kívül — főszerep jutott a keresztmamának is. Aki biztatta, oltalmazta, ha kellett, etette, itatta, öltöztette őket.

— Nem hagynak nyugton a szülők! — fakad ki, mihelyt megtudja, mi járatban vagyok. Egyszobás lakásban egyedül él, túl van jócskán a negyedik ikszen. Betanított munkás egy nagyüzemben, s három műszakban dolgozik. Nyugtatókat, vérnyomáscsökkentő gyógyszereket szed.

— A szülők azt hiszik, hogy erőszakal elvette tőlük a gyerekeket.

— Tudom — mondja gúnyosan —, mert már nekem nem lehet gyerekem... és magamhoz édesgettem őket. Ezt mondták, ugye?

— Nagyjából.

— Ilyenekkel zaklatnak állandóan, a férfi még azt is megígérte, hogy ha nem fogom be a számat, s máskor is beengedem a gyerekeket, akkor eltesz láb alól... már kétszer ült a börtönben. De ha annyira szeretik a gyerekeket — háborodik föl —, akkor miért nem kéri vissza a nevelőotthonból?

Nem volt kis ára ennek a mentőakciónak, amelyet a „kereszt” közreműködésével szerveztek meg, s amelynek ez esetben nyertése a két gyerek, noha a megoldás — szükséges rossz.

Mert ha vigyázó szemeinket a statisztikára vetjük, rögvést kitetszik, nem a gondozásba vétel, hanem az ideális családi környezet megteremtése lenne szorgalmazandó.

Nézzük csak: a hetvenes évek végén hazánkban a fiatalok népe 4 százaléka, azaz közel százezer gyereket tartottak nyilván veszélyeztetettként, ám a gyámhatóságok ennek a háromszorosával foglalkoztak. Nevelőotthonaink túlszűfoltak, kihasználtságuk egy hivatalos fölmérés alapján: 135 százalékos! És még egy nem elhanyagolható adat: a központi idegrendszeri rendellenességek az intézeti gondozottak esetében huszonnégyszeresen haladják meg a családi környezetben élők károsodási arányát.

Vajon milyen családi környezetet talált volna F. Marika, ha váláskor történetesen az édesapjának ítélik. Néhány nappal azután, hogy a nevelőotthonban jártam, fölkeresett a szerkesztőségben Marika édesapjának a felesége, mondván, ha leírom, amit a lány mondott, akkor sajtóperit indít. Magam sem értettem a dolgot, hiszen minden terhelő tény voltaképpen az édesanyjával és annak férjével kapcsolatos. Miért hát az aggodalom?

Hamar kiderült, hogy csak az adalékok sorát akarta megtoldani eggyel a „mostohaanya-jelölt”. De Marika ellen!

— Amikor nálunk töltött néhány napot, én mindent megadtam neki! — harsogta. — Az én kislányom egy dekát nem hízott heteken át, Mari pedig három kilót vett magára. Öltöztettem, ételmeztem... — és sorolta vég nélkül, mennyi jót tett vele... Csúpán a szeretet hiányzott a listáról.

Megnyugtatóan pótolhatja-e ezt az utóbit a nevelőotthon?

*

Ugyancsak kevesen irigyelhetik az üvegfüvöket. Már messziről forrósit a levegő, amikor a kemencék közelébe érünk M. Gyula művezet kísérőmmel. Legalább hússzor jártam már ebben a csarnokban, de mindig nagy érdeklődéssel nézem a kemencén bemutatott „műsort”.

(folytatás a 21. oldalon)

(folytatás a 12. oldalról)

Mert műsor ez a javából! Akár a balett-táncosok, olyan begyakorlottan, hajszálpontosan emelik ki az aprócska izzóvörös gombócot, s valamiféle könnyed eleganciával fújják-forgatják-hűtik az olvadó üveget, s néhány perc múltán már látványos termékként rakják a szállítószalagra. Magabiztos mozdulatok, a tényérnyi helyen precíz „koreográfia”, és látni az arcukon, mennyire büszkék egy-egy remekbe szabott portékára. Örkeny *Üvegfüvők* című riportja jut eszembe, melyben a Gurmai-féle szakkönyvet idézi: aki az üveggel szépen bánik, mennyei hangokat hallatt maga után.

Am van ennek a munkának egy másik oldala is. Már a kemence dobogójának szélén is szinte kibírhatalan a hőség, valamennyi üvegfüvő egy szál rövidnadrágban van. Csurog róluk a víz, a szálló por, a kosz megragad rajtuk. A fűvőshöz is különleges tüdőre van szükség, csak az erős szervezetűek bírják.

Megéri? A népgazdaságnak minden bizonynyal. Az s.-i gyár közel három és fél ezer terméket állít elő: a poharak, csillárok, kelyhek, vázák fajtáit felsorolni is nehéz lenne. Piac is van bőven, Kanadától, a Kőzel-Keletig negyven országba jutnak el ezek az üvegek. Szépen csordogál hát hazánkba a gyár jóvoltából a kemény valuta.

— És a dolgozóknak megéri-e — kérdelem a művezetőt.

— Nem panaszkodhatnak, az öregebbjei jóval ötezenre felül keresnek! — kiáltja a fűlembe, de a nagy zajtól így is alig hallani.

— Ha ilyen vastag a boríték, miért nem tolonganak a kapu előtt?

Kicsit hátrább húzódunk a zajtól.

— Ma már nem a pénz a minden — mondja a kellemesen csöndesebb irodában. — A fiatalok inkább választanak olcsóbb, de könnyebb munkákat. S féltik az egészségüket is... Főként az üvegfüvő-dinasztiák enyhítik a munkaerőgondjainkat, mert egyébként hiába járjuk az iskolákat.

A reggeli szünetből csipek el néhány percet az egyik „leggazdagabb” üvegfüvőtől, R. Ferentől, miközben józúen falozgat a két-három adagra való sonkás szendvicsből, azt ajánlja, ha a pénzről akarok írni, akkor inkább a munka utáni sórnél beszéljünk, itt ugyanis most nincs idő „cikkezésre”, mert a früstök végén mindenkinek a kemencénél kell lennie.

Megszokták ok már a „nyilatkozatokat”, talán nincs is olyan gyakorló üvegfüvő, aki kétszer-háromszor ne szerepelt volna legalább az üzemi újságban. Azt is tudják, hogy bármilyen szépeket és jókat írnak róluk, ettől még új munkavállaló nem fog jelentkezni a munkaúgyon. Hiába az erőfeszítések, ez a szervezetet kemény próbára tevő technológia keveseket vonz.

— Hogy szolgál az egészsége? — kérdelem R. Ferencet, a kiskocsmá pultjánál. Soha nem ül le, az állás és az „egyhúzásra öntés” elengedhetetlen kellék. Munka után mindig három korsó sörrel iszik, kivéve a fizetésnapokat, ilyenkor, ugye többet megengedhet magának az ember.

— Kölyökkoromtól itt vagyok a gyárban, lassan harmadik évtizede... még bírom — válaszol mértéktartóan.

— Ha rangsort kellene fölláztatni a pénz, a munka, a társak között, hogy leginkább mi tartja a kemencénél, melyiket választaná?

— Maga most azt várja tőlem, hogy a pénzt mondjam, mi? — jegyzi meg játékos cinkossággal.

— Ahogy gondolja.

— Mind a három egyformán fontos! — vágja rá. — Mert az biztos, hogy bagóért nem égetném magam a kemencén, meg nem döglészténem a tudóm... inkább elmennék utcát sepreni. De az is biztos, hogy balekokkal nem dolgoznék! Most jól együtt van a brigád,

mindenki egyformán húz — aztán hozzátesszi: Már kinek, ahogy futja az erejéből.

— A társakat elsősorban nem szakmailag, hanem emberileg értettem... barátokként.

— Egy a kettő. Aki rossz melós, az jó barát nem lehet.

— És a pénz?

— Mikor mennyi. Megdolgozom érte.

— Mire költi?

— ...a család? Hat gyerekem van. Négy éve építettünk egy házat, nagy manzárdtetőt, az megemésztette a félretett pénzünket. — Nevetve teszi hozzá: — Most meg már gyűjthetek strafirungra!

— De aztán a gyerekek is majdcsak hazaadnak valamennyit. Mégis meddig szeretne a kemencén dolgozni?

Gyanúsna érzi a kérdést, előbb leönti a harmadik krigli sárga lét, aztán vállat von.

— Ameddig bírom.

★

Mondhatni, F. Jánosné korához képest későn evezett a „veszélyövezethez”. Már bőven túl volt életének delén, sőt vérszenen közelített a nyugdíjkorhatár, amikor — kimondani is szörnyű — a tisztas hírből álló aszszony alkoholista lett, s ez nemcsak afféle szokásos szóbeszéd volt, hanem vérbő valóóság. Jómagam is hallottam róla, orvosismerősöm hívta föl rá a figyelmet.

— Érdekes téma lehet — biztatott. — Az asszonynak tisztességes családi élete volt, becsületes férje, jól kereső, több kitüntetést kapott bányász, huszonöt éves fia, aki maga is családot alapított. Aztán, képzeld el — meséli mint valami Micimackó-történetet —, egy napon hozza a mentő, mondják öngyilkosságot kísérelt meg... Akkor már súlyos alkoholista volt.

Két esztendeje történt mindez. Izgatott a téma, nyomába eredtem az ügynek. A meglehetősen kusza szálak F. Jánosné munkahelyénél futottak össze, s története — tragédiája — kezdete pedig egyik munkatársához fűződik, aki — alkoholista lévén — egy teljes közösséget fertőzött meg. Közülük elsőként bukkott ki F. Jánosné.

Majd elfelejttem: az a bizonyos illető a főnök volt. Kinek a kedvéért akár az egész aszszonybrigád is részegre itta magát. Jóllehet biztatni sem nagyon kellett őket.

— Nem tartott ő három lépést senkivel sem, mint a többiek... mindig volt egy jó szava hozzánk... meg-megkérdezte, na, lánycsava van-e valami a szatyor alján? — sorolják a brigádtárgok a főnök „érdemeit”, aki időközben már új helyre került.

Akkoriban névnapot, születésnapot, fizetésnapot, évfordulót, örömet és bánatot megünnepeleik, így hamar beindult a pusztító verkli: egyik nap az egyik, másik nap a másik kolléga hozott be valamit ama bizonyos szatyor alján.

— Ah, nem sokat, nem sokat — mentegéztözt, két évvel ezelőtti beszélgetésünkkor F. Jánosné — Csak egy-egy stampóval jutott mindenkinek.

A férj a bányában dolgozott, rendszertelen időbeosztással, gyakran éjjeleken át. Ilyenkor a virrasztás, a várakozás unalmát föloldotta egy-egy kupica pálinka. Később több, még később még több, s néhány hónap után, ha valamilyen okból nem volt meg a szokásos adag, akkor az ujjak elkezdtek remegni. És csodák csodája (persze, ez csak a szenvedő alany számára meglepő, egyébként az alkoholizmus természetes velejárója), ha ivott, megszűnt a remegés.

Sokuknál innen már egyenes út vezet a teljes összeomlásig, amelynek még egyetlen utolsó mentőállomása van: az orvos

— Tudom, sok embert már ez sem tud föl tartóztatni, de higgye el, nekem sikerült — mondta a minapi találkozásunkkor F. Jánosné, aki szinte újrakezdte az életét az ominózus eset óta. Az akkori, több hónapos

terápia után józan fejvel átgondolta, mit miért követett el, aztán bement a gyárba és kikérte a munkakönyvét.

Találkozott a brigádtárgokkal is. „Szégyenszemre az újságba tételtel bennünket”, olvasták a fejére az egykori barátok, az ex-ivó cimborák. „Az áruló” megúsza ennyivel.

És most?

— Nem tartom a kapcsolatot egyikükkel sem, de nincs is rá szükségem — mondja. — Gondolom, nekik sem. Az új munkahelyem, úgy érzem befogadott, s inkább vállaltam a napi 40 kilométer vonatozást, csakhogy tiszta lappal indulhassak.

Csontos arcán, meg-megrezdülő ráncain, kapkodó tekintetén, még ott vannak a majdnem végzetes kitérő nyomai. De amit mond, az merőben különbözik a korárból.

— Ha ránézek a pálinkásüvegre, elfog az undor... Túl nagy pofon volt az nekem.

★

Különös társalgója van a megyei szociálpszichiátriai központnak, ahol például az a bizonyos „utolsó mentőállomás” is megtalálható. Miért különös? Megpróbálom leírni: az egész helyiség nem több négyszer négy méternél, s ez az úgynevezett társalgó egyben jelenti a konyhát, a könyvtárat, a tv-szobát, a beszélgetőt és a kiállítótermet, hogy csak a lényesebbekről essék szó. A falon a betegek által készített festmények (teli élénk, meleg színekkel, ám összhatásukban mégis ridegek, komorak), az egyik sarokban falipolc látható rajta, ötven-egynéhány agyonhasznált, selejtes könyv. Középen áll az asztal, nyolc székkal, itt étkeznek orvosok, betegek, alkalmazottak, vendégek. Aztán van még a szobában egy televízió, konyhaszekrény, mosogatóasztal, s egy gyógyszereszekrény. Ennyi az egész.

— Nem túl sokat áldozunk a lelki ügyekre — jegyzem meg félig tréfásan a főorvosnak, noha a tréfának semmi helye nincs. Ugyanis egy sokkolási művelet közben tudunk csak sort keríteni a beszélgetésre, a központ vezetője rendkívül elfoglalt ember.

A falféher ágyon a magatehetetlen, kábultan fekvő asszony, körülötte gyors mozgású fehérköpenyesek végzik rutinszerű munkájukat. A főorvos jegyzet, írogat, s közben válaszol a kérdéseimre is.

— Az egészségvédelemre fordított összegnek még a két százalékát sem kapjuk — mondja a megjegyzésemre —, de hasonlóképpen katasztrófális a helyzet az alapterületi megoszlásnál is. Réges-rég kinőttük mostani helyünket.

— Vagy túl sok a lelki sérült...

— Úgy érzem, nem ismerték még föl kellőképpen a mentálhigiéniát, a lelki egészségvédelem jelentőségét. S ez nemcsak a társadalmi köztudatban ismeretlen, hanem meglehetősen mostohán kezelt terület az egészségügyön belül is.

— Évek óta több nagyvárosban sikerrel működik a lelki segélyszolgálat, amely bizonyos egyéni veszélyhelyzeteket képes megoldani.

— Ez csak a kapcsolatfelvétel kezdete lehet, az esetek többségében egyáltalán nem nyújthat végleges megoldást, ezt senki sem várja a néhány perces telefonbeszélgetéstől. Tudja, kétféle típus van, az egyik nem képes magát túltenni a problémáin, ám orvoshoz mégsem jön el... vannak viszont, akik túl tudják, vagy túl tudnak magukat tenni a „veszélyhelyzeten” aránylag könnyen, s mégis hozzánk fordulnak segítségért. S mint ahogy a komoly lelki bajokat nem lehet egy-két kezeléssel meggyógyítani, ugyanígy az enyhébb eseteknél az adott környezet, családi, munkahelyi, baráti háttér is tudna segíteni a válsághelyzetekből való kijutásban. Persze, hozzá kell tennem, hogy a környezet nemcsak a kijutásban, hanem a belesodrásban is szerepet játszhat.

„Bevettem két darabot víz nélkül. Akkor este még igen józan voltam, tisztán tudtam gondolkodni, beszédem azonban kezdett értelmetlen magyarázkodássá válni. Pupillám mereven néztek le-fel, míg nem megállapodtak egy bizonyos ponton, a falon. Először postaládának néztem és telefonálni akartam, majd rádöbentem, hogy egy macskával állok szemben, de a vita végén mégis kiderült, hogy egy plakátra festett patkánnyal van dolgom...

Lefeküdtem aludni. Reggel, amikor fölbredtem és kinyitottam a szemem, igen furcsa dolgokat láttam a szobában. A tévén kicsi zöld bogarak masíroztak libasorban. Nagyon sokan voltak, és bárhová néztem, mindenütt kisebb-nagyobb csoportokba verődve sorakoztak... A másik ágyon mozogni kezdett felém egy nyolcszator csücske (mert össze volt gyűrve), szóval mozgott, és a csücskéből mindenáron egy ősz hajú, bozontos öregember akart kimászni, de senogyán sem sikerült neki.”

Hallucinációs élményeiről írta az idézett sorokat a 16 esztendő középiskolás lány, aki gyógyszerre ivott alkoholt, s így erőszakolta ki magából az említett képzeteket. Előbb „csak” a gimnáziumból maradt ki, aztán egyre gyakrabban otthonról is, éjszeleket-napalokat töltött vadidegen helyeken, amikor a szülőknek kezdett föltűnni lányuk viselkedése...

Később a lány, a kábítózás előrehaladottabb stádiumában már az utcán is képzelődött, sőt gyakran barátait is kicsi zöld bogaraknak látta. Pszichiátere szerint a legutolsó pillanatban történt az orvosi beavatkozás.

Ilyen súlyos esetek egyelőre ritkák, de ha azt vesszük, hogy az efféle kábítózás rövid évtizedes magyarországi meghonosodása alatt már jócskán szedett halálos áldozatoskat is, akkor indokolt a figyelem. És elsősorban nem a hatóságok figyelme, mert korántsem csak rendőrségi ügyről van itt szó!

★

Tetemesen szaporodott az elmúlt években a nyugdíjasok száma, manapság eléri a 2,2 milliót. De még ennél is nagyobb arányban nőtt az egyedülálló, idős korúak száma: az utóbbi tíz évben százazerről négyszázazerre.

Ezen adatokat böngészve eszembe jut Mártné, a jó öreg szomszédasszony, aki nyugdíjével alattán többet és hasznosabbat dolgozott a varrógépe mellett, mint annak idején az üzemben. De nem unatkozott egyik kollégám édesapja sem, ő a kertben fölállított sátrából kereste „gazdagra” magát.

Azt hiszem, ők vannak többen. Azok, akik részint némi szerencsével, részint pedig kemény akarattal gondoskodni tudnak a nyugdíjévek alatti elfoglaltságokról, a fölnevelt gyerekek megbecsüléséről, egészségük karbantartásáról stb.

A másik oldalon azonban például ott az az idős néni, aki évente háromszor kimegy a vasútállomásra, hogy (a hivatalos jelentés szerint) öngyilkosságot hajtsa végre. Természetesen mindig egy órával a vonatérkezés előtt már a sínek között botorkál, s az is természetes, hogy mindig akadnak, akik idejében közbelépnek.

— Nekem nincsenek gyerekeim! Nincsenek! — kiáltozik valamiféle ijesztő hadonászással kísérve szavait, amikor azt mondom: de hisz' az igazolványába két gyerek is be van jegyezve. — Mondhatom gyerekeimnek, ha le se szarnak?! — kérdez vissza indulatosan. Amíg fölneveltem és tanítottam őket, addig jó voltam... Amikor a borítékomban küldözgettem a zsebpénzt a kollégiumba... Most meg azt írják, anyuka ilyen elfoglalt, meg olyan elfoglalt vagyok... erre sincs idő, arra sincs idő... nem hogy hazamenni... — Hirtelen elérzékenyül. — Tíz hónapja nem voltak itthon, pedig negyven kilométerre laknak.

Lassan abbamarad a jeremiáda, hatni kezd a nyugtatóinjekció. Szípig, a szemét törli, s amikor visszarakná táskájába a zsebkendőit, a földre esik egy képeslap.

— A búcsúlevél... az lett volna — s öszszegyürve teszi a táskába.

Erzsike néninél kedvezőbb, de szintén „veszélyeztetett helyzetben” van egykori albérleti házinénim, a ravasz, de végtelenül kedves, csak így egyszerűen — Zsófi. Ő különös módszert gyakorolt ki, s ennek köszönhetően évente sikerül több hetet a kórházban töltenie.

Igen, nem elírás, míg az egyik embernek az a baja, hogy kórházba kell mennie, a másik kimondottan arról ábrándozik, hogy egyszer hosszabb időre is bejuthasson a kopár falak közé. S mindezt megoldja egy hexensusszal, erős bicegéssel, s némi készpénzzel, amit megfelelő helyen és időben az ügy szorgalmazására szán. Így aztán az otthoni üresség helyett társalgással, a számára nélkülözhetetlen pletyzéssel töltheti idejét.

— Írd meg nyugodtan, fiam — biztat —, hogy aki még fiatal, az majd megtudja, hogy mennyire elviselhetetlenek az egyedül töltött órák. És még idejében kapjanak észhez: ne maradjanak gyerek nélkül! Mert az a legborzalmasabb... Gyerek kell, minél több gyerek, akkor vén korukra nem fognak unatkozni.

Az országos prognózis is igazolja Zsófi tanácsát eszerint, ugyanis, minél kevesebb gyermek születik a családban, annál nagyobb az egyedül maradás veszélye. A mostanság divatos egyketervezők erre vajmi keveset gondolnak. Később pedig a rájuk szakadt magányban már a gondolat is hiábavaló ábrándozás.

★

Az „egyket” azonban meg is kell őrizni. Óvni, nevelni, tanítani. Különben G. Zoli sorsára juthat.

Élt tizenhat esztendőt, tudatja sokatmondó rövidséggel a toldozott-foldozott kerítésű temető egyik fejfája, valahol kint a faluvégen, a cserhádi dombok alatt. A friss hantoláson ezüstözött szalagú koszorúk, rajtuk ismerősök, rokonok, iskolatársak utolsó üzenetei. Az egyetlen öt barát neve sorjázik, G. Zoli szerencsétlenségének mellékszereplői.

Azon a vasárnap estén együtt iszogattak a Hófehérke „bérelt” zugában. Valamelyikük névnapját ünnepelték. Fűjták a füstöt, akár egy gőzkazán, közben vicceket meséltek, aztán snapszliztak, s alkalmanként meg-megnézték a pohár fenekét, stilszerűen szólva: besnapszoltak a híres-hírhedt sipeki „kerítészaggatóból”.

Innen gözölgő fejjel, botladozó lépésekkel nekivágtak az éjszakának. Előbb csak irkafirka a kerítésekre, a plakátokra, kurjongatás, dobálódzás, ahogy az a suhancok túlzásba vitt mulatozásakor szokás. Majd kettéoszlott a társaság, a szerencsésebbek házi-buliba mentek, a többiek pedig — hogy azért az est még ne érjen véget — úgy döntöttek, átruccannak a szomszéd faluba.

Fölbőgették az MZ-eket. Zoli sokáig bajlódott ezzel a pofonegyszerű művelettel, minduntalan lefulladt a motor, talán a sok kinlódás közben a kedve is elment az éjszakai kirándulástól. De aztán engedelmeskedtek a hengerek, a többiek után eredhetett. Néhány száz méterig jutott.

— Máskor is megesett, hogy volt benniünk egy-két létkör — jegyzi meg keserűen, de a legnagyobb természetességgel N. Károly kísérem, az osztálytárs — de soha nem történt semmi balhé, ha egy kicsit motorozni támadt kedvünk — s gondosan megigazítja a fejfáról lecsúszott virágfüzért.

Nem messze a temetőtől laknak az egyedül maradt szülők, szerény, régimódi házban, de már mellette készülöben az új. Igaz, most már kinek?

— Nagyon nagy csapás ez nekünk — mondja az édesanya, talpig feketében. — Most, amikor már egyenesbe jött volna az útja, ekkor történt... Hiába rimáncodtam neki mindig, hogy fiam, ne erigy estenként a kocsmába, nem hallgatott rám, azt mondta, édesanyám nappal dolgoztam, este tán mulathatok...

— Barátaimól hallottam, hogy gyakran ittasan ültek motorra.

— Nagyon bánom, hogy megvettem neki a motort. De mit tehettem? Olyan rosszul tanult a másodikban, hogy muszáj volt megígérnem, különben évet ismételné. Nem sajnáltunk mi tőle semmit... hogy sajnáltuk volna ettől az egyetlen gyerektől! Ez a ház is neki készült... Most mi lesz, ki tudja?

Meglehet, ilyenkor már könnyen ítélezik az ember, főként a kívülálló. Mert talán felelőtlen volt a szülő, aki nem törődött különösebben fia szabad idejével, zülléseivel; talán felelőtlen volt az a pincér, aki kiszolgált szeszes itallal a tizenyolc éves aluliakat; talán felelőtlenek voltak a barátok, akik közül egyiknek sem jutott észbe azt mondani: „srácok, hagyjuk a frászba, menjünk haza, lefeküdni!” Akkor talán másképp végződik a dolog. De ennyi „talán” már bőven elegendő egy tragédiához.

★

— Kulcsszó: a felelősség. Mindennapjaink során, szinte szüntelenül, apróbb-nagyobb helyzetekben dönteni kell. Kikerülhetetlenül, elodázhatatlanul. Van-e recept? — kérdezem V. Anna pszichológusnót.

— Mindenkire, minden szituációra érvényes recept, természetesen nem lehetséges. Azonban, hogy milyen veszélyhelyzetekbe kerülünk, s ott miként döntünk, netán hogyan evickélünk ki a kutyaszorítóból, nos, erre föl lehet készülni. Voltaképpen egész életünk ilyenféle döntéssorozatokból áll, szinte a bölcsőtől a felnőtté váláson át, kis iróniával szólva, az utolsó kapavágásig tanulunk kell a sokféle veszélyhelyzetből való kijutást.

— Mi kényszeríthet bennünket a sokszor eleve kilátástalannak ítélt, kudarcra kárhözott döntésekre?

— Világos, hogy az egyén környezete, az objektív körülmények nemritkán játszanak jelentős, meghatározó szerepet. Viszont gyakoribb, hogy nem a környezetnek, hanem saját magunknak, szemléletünknek, életfelfogásunknak az áldozataivá leszünk! Túlfeszítjük élettempókat, vágyaink és lehetőségeink fényérvnyire járnak egymástól, vagy éppen irreálisan mérjük föl képességeinket, s így erőnket, tudásunkat meghaladó munkákat vállalunk el. A harmonikus fejlődés elengedhetetlen tartozéka a kiegyensúlyozott életmód, a családi háttér, a munka öröme... Mindehhez a pénz, az autó, a hétvégi ház csak eszköz lehet. Hogy ez így legyen, abban az egyén felelőssége óriási, de nemcsak a felelőssége, hanem a lehetősége is! Mert súlyos árat fizet az, aki a hosszabb távú, nemesebb céljait aprópénzre váltja...

★

Amikor Dionüsziosz, a szürakuszaj zsarnok úgy rendelkezett, hogy kössenek a pamlagon heverő Damoklész fölé egy lószórszálon függő kardot — ahogy Cicero írja —, ettől kezdve a pünkösdi király nem nézte többé a gyönyörű szolgálkat, sem a művészi ezüstmunkákat. Nem nyújtotta ki kezét az asztal felé, s még a virágfüzér is lecsúszott a fejéről. Végül Damoklész sírva könyörgött a türannoszának, hadd mehessen el, mert már nem akar többé boldog lenni.

Tanka László